

Natuur in Nederland

STAND VAN ZAKEN EIND 2023

ip Interprovinciaal Overleg
van, voor en door provincies

BY
12

Ministerie van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur

VOORWOORD

Een rijke natuur maakt onze landschappen mooier, veerkrachtiger en weerbaarder tegen een veranderend klimaat.

In het Natuurpact 2013 hebben Rijk en provincies afgesproken om minimaal 80.000 hectare nieuwe natuur te realiseren in het Natuurnetwerk Nederland (NNN). Ook hebben we de ambitie uitgesproken om de biodiversiteit te verhogen en maatschappij en economie meer met natuur in verbinding te brengen.

Deze tiende Voortgangsrapportage Natuur laat zien dat we de afgelopen jaren flinke stappen hebben gezet om onze doelen te realiseren. Inmiddels is 50.480 hectare (63 %) van de 80.000 hectare nieuwe natuur gerealiseerd, waarvan ongeveer 2.000 hectare in 2023. Hiermee is een belangrijke bijdrage geleverd aan de versterking en het behoud van onze natuur. Maar er ligt ook nog een uitdaging voor ons. Om het doel in 2027 te bereiken, moet nog 29.520 hectare worden ingericht. Daarmee liggen we nog niet op schema om de 80.000 ha uiteindelijk in 2027 gerealiseerd te hebben. Dit vergt dus nog een forse inspanning van alle betrokkenen.

In Programma Natuur werken Rijk en provincies samen aan herstel en versterking van kwetsbare natuur die onder druk staat door stikstof. Eind 2023 was 48% van de maatregelen uit dit programma gericht op natuurherstel in uitvoering. Ook is een eerste stap gezet voor bosuitbreiding in het kader van de Landelijke Bossenstrategie.

Met agrarisch natuur- en landschapsbeheer ondersteunen agrarische ondernemers het beheer van natuurgebieden. Zo ontstaan ook ecologische en landschappelijke verbindingen, die belangrijk zijn voor soorten die leven tussen natuurlijk en agrarisch gebied. Dankzij subsidies nam in 2023 de oppervlakte agrarisch natuur en landschapsbeheer toe met 12.000 hectare tot een totaal van 116.754 hectare (6,5% van de landbouwgrond). Het regeerakkoord trekt fors meer geld uit voor agrarisch natuur en landschapsbeheer.

Monitoring en kwaliteitsmeting blijven van belang om te weten hoe de natuur zich ontwikkelt en om de koers te bepalen. Zo biedt deze rapportage zowel een ijkmoment als moment van reflectie, maar ook een uitnodiging om verder te bouwen aan een toekomst voor de natuur.

Jelle Beemsterboer

*Gedeputeerde Noord-Holland
Interprovinciaal Overleg (IPO)
Voorzitter Bestuurlijke Adviescommissie Landelijk Gebied*

Jean Rummenie

*Staatssecretaris van Landbouw, Visserij,
Voedselzekerheid en Natuur*

INHOUD

Voorwoord

Managementsamenvatting

1 Context, actualiteit en leeswijzer

2 Voortgang Natuurpact

2.1 Ontwikkeling Natuurnetwerk Nederland (NNN)	10
2.1.1 Inrichting, verwerving en omvang	10
2.1.2 Natuur in beheer buiten NNN en buiten Natura 2000-gebieden	14
2.1.3 Verhoudingen tussen NNN, Natura 2000-gebieden en rijkswateren	15
2.2 Soortenbescherming	17
2.3 Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer	18
2.4 Natuur en water	20
2.5 Agenda Natuurinclusief	21

3 Natuurkwaliteit

4 Rijksonderdelen natuurbeleid

4.1 Rijkswateren	27
4.2 Caribisch Nederland	31
4.3 Ontsnippering rijksinfrastructuur	31

5 Samenwerking Rijk en provincies

5.1 Regeling Versneld natuurherstel	33
5.2 Programma Natuur	33
5.3 Landelijke Bossenstrategie	36
5.4 Nationale Parken	37

Bijlagen

Bijlage 1: Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie	38
Bijlage 2: Indicatoren natuurkwaliteit	42
Bijlage 3: Voortgang Programma Natuur per provincie	46
Bijlage 4: Voortgang Landelijke Bossenstrategie per provincie	63

Lijst van afkortingen

Colofon

MANAGEMENTSAMENVATTING

Provincies, Rijk en vele partners werken samen aan het versterken van de kwaliteit en de hoeveelheid natuur. In 2013 maakten Rijk en provincies in het Natuurpact afspraken over het ontwikkelen en beheren van de natuur op het land. Tot en met 2027 werken de provincies vanuit dit Natuurpact aan drie hoofdambities:

- Vergroten van de biodiversiteit.
- Versterken van de maatschappelijke betrokkenheid bij natuur.
- Versterken van de verbinding tussen natuur en economie.

In deze tiende Voortgangsrapportage Natuur (VRN) rapporteren we aan de hand van de natuurkwantiteit en natuurkwaliteit hoe het gaat met de natuur in Nederland. In deze managementsamenvatting zetten we de belangrijkste resultaten van 2023 op een rij.

Dit doen we, mede op verzoek van de Tweede Kamer, aan de hand van de volgende indicatoren:

- De ontwikkeling van het Natuurnetwerk Nederland: het aantal verworven en ingerichte hectares voor nieuwe natuur.
- De ontwikkeling van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.
- De ontwikkeling van natuurkwaliteit: indicatoren over de conditie van soorten (planten en dieren) en over de conditie van ecosystemen.

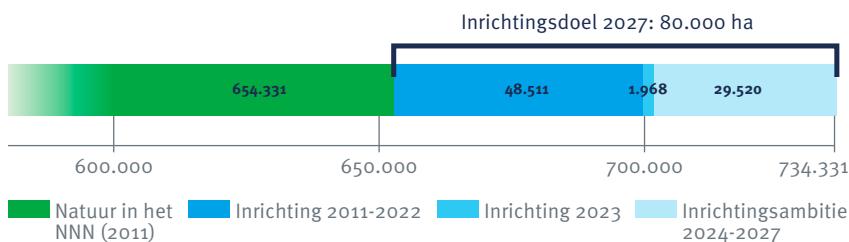
Andere resultaten in deze managementsamenvatting gaan over het Programma Natuur en de Landelijke Bossenstrategie.

Natuurnetwerk Nederland: gezamenlijke aanpak tempoversnelling

De inrichting van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) is een blijft een belangrijke opgave voor versterking en behoud van de (kwetsbare) natuur en biodiversiteit. Rijk en provincies werken hieraan door leefgebieden robuust te maken en te vergroten. De provincies hebben in het Natuurpact afgesproken om vóór het einde van 2027 minimaal 80.000 hectare nieuwe natuur in te richten. Dit gebeurt door (landbouw)grond te verwerven en in te richten als natuur, of door gronden in te richten die in eigendom blijven van particulieren (functieverandering).

Voortgang in inrichting

In 2023 hebben de provincies 1.968 hectare nieuwe natuur ingericht (zie figuur 1). In totaal is sinds 1 januari 2011 50.480 hectare (63%) nieuwe natuur ingericht. Dit betekent dat vanaf 1 januari 2024 nog 29.520 hectare van de 80.000 hectare ingericht moet worden. De oppervlakte natuur binnen de begrenzing van het NNN bedroeg op 31 december 2023 704.811 hectare.

Figuur 1: Ontwikkeling Natuurnetwerk Nederland.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10e VRN

Concluderend

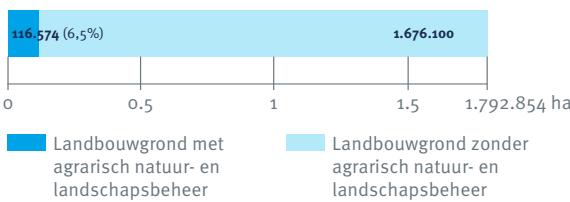
Het aantal hectares dat voor het NNN is ingericht was in 2023 1.968 hectare. Dat is ca. 1.000 hectare minder dan jaarlijks in de periode 2018-2020 en het jaar 2022, en ongeveer gelijk aan het jaar 2021. Een restopgave na 2027 kan niet worden uitgesloten. Op dit moment is de inschatting van de restopgave na 2027 ongeveer 10.000 hectare. Ondanks dat werken provincies onverkort door aan de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland.

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) is een subsidie voor agrarische collectieven vanuit provincies en waterschappen, gekoppeld aan het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Het is een belangrijk instrument voor de realisatie van de (internationale) natuur- en landschapsdoelen. Het ANLb ondersteunt het natuurbeheer op agrarische grond. Het doel van het ANLb is de **instandhouding van de 68 VHR-doelsoorten** door het verbeteren van de leefgebieden voor deze soorten. Er zijn namelijk veel van **deze soorten die hun leefgebied in het agrarisch gebied hebben**.

Toename areaal

In 2023 nam de oppervlakte agrarisch natuur- en landschapsbeheer in Nederland toe met circa 12.000 hectare ten opzichte van 2022. In totaal is 116.754 hectare onder beheer (zie [figuur 2](#)). In 2023 is € 115,8 miljoen subsidie aan de agrarische collectieven verstrekt. Dit is ruim € 34 miljoen meer dan in 2022.

Figuur 2: Aandeel agrarisch natuur- en landschapsbeheer in totaal landbouwgebied (in hectare)

Bron: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Natuurkwaliteit: conditie van soorten en ecosystemen

De natuurkwaliteit is beschreven aan de hand van **acht indicatoren** die gezamenlijk een beeld geven van de conditie van soorten en van de conditie van ecosystemen. Op basis van nieuwe data voor twee indicatoren - Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten (indicator 3) en Trend Alle Soorten (indicator 4) – zijn de veranderingen in het beeld van de natuurkwaliteit ten opzichte van vorig jaar minimaal.

Stand van zaken Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten (trend)

De update van indicator 3 toont dat de meerderheid van de **Habitatrichtlijnsoorten** een **toenemende of stabiele trend heeft**. Een kleiner deel gaat achteruit. Dit beeld is vrijwel vergelijkbaar met het beeld uit de vorige VRN. **Het aantal broedvogels van de Vogelrichtlijnsoorten met een toenemende trend is net iets hoger dan het aantal afnemende soorten**, net als in de vorige VRN.

Stand van zaken Alle soorten (trend)

De update van indicator 4 laat zien dat van de **376 soorten** die in de indicator zijn opgenomen ten opzichte van de vorige voortgangsrapportage meer soorten vooruitgaan (179) dan achteruit (152). Vooral libellen, amfibieën en zoogdieren namen toe. Dagvlinders gingen achteruit.

Programma Natuur

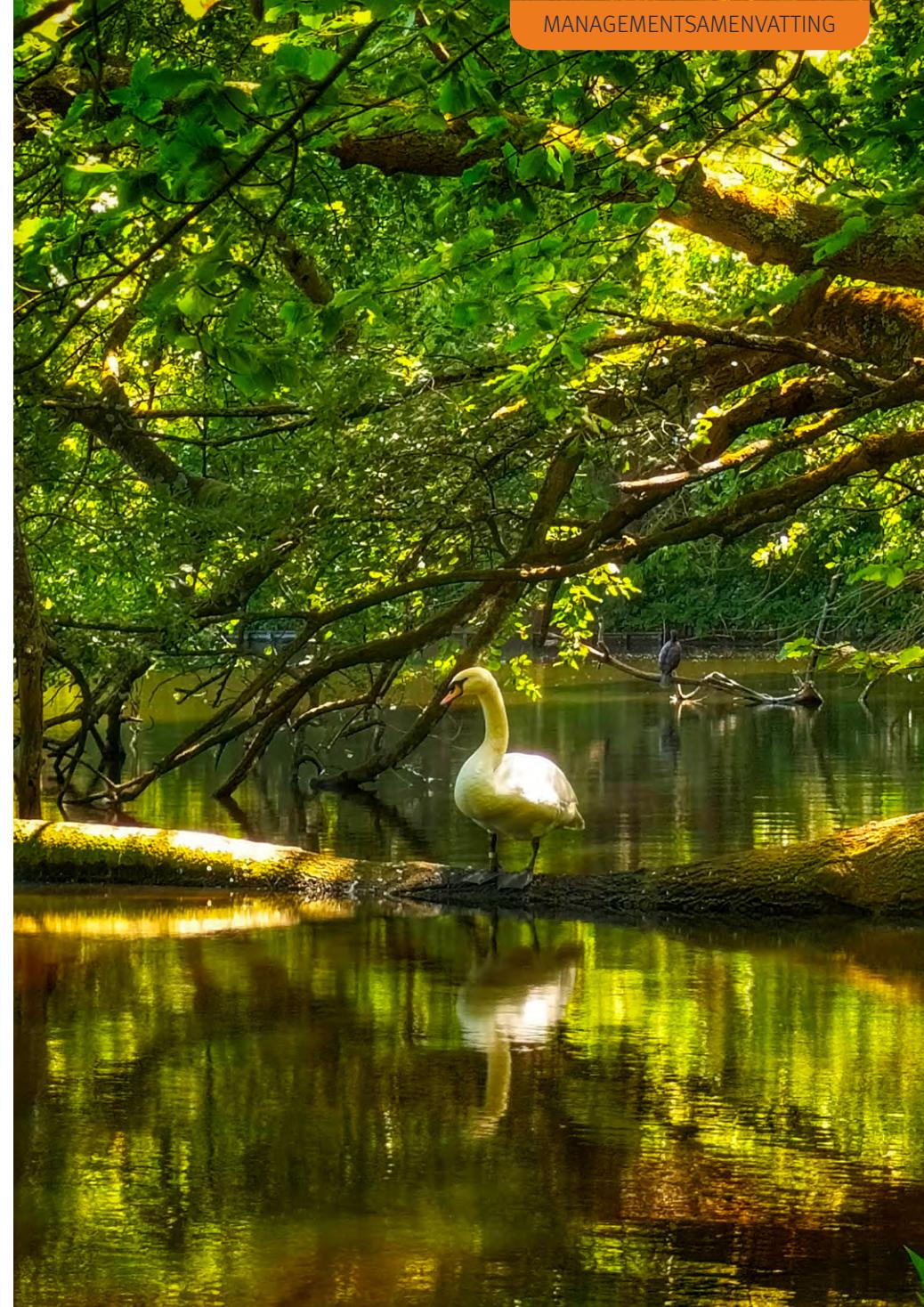
Het Programma Natuur is gericht op de realisatie van de benodigde condities voor een landelijk gunstige staat van instandhouding van Vogel- en Habitatrichtlijnsoorten en van habitattypen in Natura 2000-gebieden en in leefgebieden waar sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitats. Rijk en provincies hebben hier toe afspraken gemaakt in het Uitvoeringsprogramma Natuur.

Voortgang Programma Natuur in 2023

Voor de eerste fase van het Programma Natuur (2021 – 2026) heeft het Rijk circa € 600 miljoen beschikbaar gesteld en verdeeld over de individuele provincies. Eind 2023 hebben de provincies circa 25% van de afgesproken maatregelen (weergegeven in hectares) afgerond. Daarmee is het percentage afgerond verdubbeld ten opzichte van eind 2022. Van de areaalopgave is 48% in uitvoering. Zowel de eerste als tweede fase zijn verlengd om de provincies voldoende tijd te geven om de gebiedsgerichte aanpak in en rond de diverse Natura 2000-gebieden zorgvuldig en adequaat uit te voeren.

Landelijke Bossenstrategie

In 2020 hebben Rijk en provincies een Landelijke Bossenstrategie opgesteld om te zorgen voor gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos. In 2021 is gestart met de uitvoering van deze strategie. In totaal is er tot en met 2023 binnen en buiten het NNN samen met de bovenwettelijke compensatie 1.436 hectare bos gerealiseerd. Dit staat gelijk aan 4% van de totale bosuitbreidingsopgave. Daarmee ligt het tempo van realisatie ver achter op de gestelde doelen. Een belangrijke reden hiervoor is de aanhoudende onzekerheid over de financiering, onder meer door het wegvalLEN van het Transitiefonds.

Context, actualiteit en leeswijzer

In 2023 is door tal van partijen hard gewerkt aan de bescherming en versterking van onze natuur en verbetering van de biodiversiteit. Dat dit nog steeds hard nodig is, werd in 2023 onder meer onderstreept door het Interdepartementaal Beleids-onderzoek (IBO) Biodiversiteit.

Het IBO Biodiversiteit concludeert onder meer dat het nationale, Europese en mondiale beleid om biodiversiteit te versterken en te verbeteren tot nu toe te weinig resultaten heeft opgeleverd. Ook ligt Nederland volgens het IBO niet op koers om een aantal belangrijke doelstellingen en ambities in de periode tot en met 2030 te behalen.

Toch is er volgens het IBO ook handelingsperspectief, zowel op de korte als op de lange termijn, bijvoorbeeld door in te zetten op:

- meer ruimte voor beschermde natuur en voor natuurinclusief areaal;
- verminderen van belangrijke factoren die een negatieve impact hebben op de biodiversiteit (drukfactoren) en (daardoor) milieu- en ruimtelijke condities ver beteren;
- extra inzet op specifieke soorten en habitats;
- bijdragen aan een natuurinclusieve samenleving.

Ook de tweejaarlijkse Balans voor de Leefomgeving van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) benadrukt dat de kwaliteit van de natuur door vele oorzaken blijvend onder druk staat en dat **het huidige en vastgestelde beleid onvoldoende is om de doelen voor natuur die voortvloeien uit de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn (VHR) te halen.**

Het hoofdstuk natuurkwaliteit uit deze Voortgangsrapportage Natuur ([hoofdstuk 3](#)), waarin twee indicatoren konden worden geactualiseerd, bevestigt dit beeld over de staat van de natuur.

Op diverse fronten is in 2023 gestaag doorgewerkt aan de uitvoering van het natuurbeleid. De voortgang van het Natuurpact, waaronder de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland valt, komt aan de orde in [hoofdstuk 2](#) van deze Voortgangsrapportage.

In november 2023 verscheen de [Agenda Natuurinclusief 2.0](#), een publiek-private samenwerking waarin een grote diversiteit aan maatschappelijke partijen in tien domeinen samenwerkt aan de bevordering van een natuurinclusieve samenleving.

In [hoofdstuk 4](#) van deze Voortgangsrapportage Natuur komen drie onderdelen van het natuurbeleid aan de orde waarin de rijksoverheid het voortouw neemt: rijkswateren, natuur in Caribisch Nederland en ontsnippering rijksinfrastructuur.

Onderdelen waar Rijk en provincies samen aan werken staan in [hoofdstuk 5](#) van deze rapportage: de Regeling Versneld Natuurherstel, het Programma Natuur, de Landelijke Bossenstrategie en de Nationale Parken.

Daarnaast werkten in 2023 de diverse overheden eveneens samen aan het [Nationale Programma Landelijk Gebied \(NPLG\)](#), een gebiedsgerichte en samenhangende aanpak ten aanzien van gezonde natuur, schoon water en schone lucht. Hierin waren onder andere beleidsopgaven voor natuur (VHR), terugdringen stikstofdepositie, klimaat (-mitigatie en -adaptatie) en water (KRW) samengebracht. In juli 2023 hebben de provincies hun eerste versies van de [gebiedsprogramma's opgeleverd](#). In december 2023 is het [ontwerp-NPLG](#) ter inzage gelegd. In juni 2024 heeft het Rijk middelen toegekend aan de door de provincies reeds ingediende maatregelpakketten in het kader van het NPLG. In 2024 heeft het nieuwe kabinet aangekondigd de **gebiedsgerichte aanpak van het landelijk gebied op een andere manier vorm te willen geven**. Deze andere aanpak wordt momenteel voorbereid.

VLIEGWIELCAMPAGNE ‘STERKER MET NATUUR’

Rijk, provincies en terreinbeherende organisaties hebben de vliegwielcampagne ‘Sterker met natuur’ opgezet voor een beter begrip van natuur en natuurherstel. Centraal staat de boodschap: ‘zorgen wij voor de natuur, dan zorgt de natuur voor ons’. We geven hiermee het belang van natuur voor mensen weer, benadrukken de urgentie en maken duidelijk dat natuurherstel hier echt iets aan doet. Uit onderzoek blijkt dat 80% van de Nederlanders natuur een warm hart toedraagt. Organisaties kunnen de vliegwielcampagne gebruiken voor achtergrondinformatie of als basis voor communicatie over herstelmaatregelen in gebieden.

Voortgang Natuurpact

In het Natuurpact (2013) hebben Rijk en provincies afgesproken hoe zij de natuur op het land ontwikkelen en beheren. De drie hoofdambities in het Natuurpact zijn: de biodiversiteit vergroten, de maatschappelijke betrokkenheid bij de natuur versterken en de verbinding tussen de natuur en economie versterken. Hiervoor werken Rijk en provincies, binnen de eigen rollen en verantwoordelijkheden, onder andere aan de **inrichting van 80.000 hectare extra natuur in het Natuurnetwerk Nederland**, een effectiever (agrarisch) natuurbeheer en verhoging van de kwaliteit van de natuur door extra inspanningen in (herstel)beheer en water- en milieucondities.

2.1 Ontwikkeling Natuurnetwerk Nederland (NNN)

Het Natuurnetwerk Nederland is het Nederlandse ecologische netwerk van bestaande en nieuw aan te leggen natuurgebieden op het land. Het netwerk moet natuurgebieden beter verbinden met elkaar én met het omringende (agrarisch) gebied. In het Natuurpact is afgesproken dat de provincies tussen 2011 en 2027 minimaal 80.000 hectare extra nieuwe natuur inrichten in het Natuurnetwerk Nederland (ten opzichte van de uitgangssituatie op 1 januari 2011). Dit gebeurt door (landbouw-)grond te verwerven en in te richten als natuur en door gronden in te richten die in eigendom blijven van particuliere natuurbeheerders (functieverandering).

2.1.1 Inrichting, verwerving en omvang

In 2023 hebben de provincies 1.968 hectare nieuwe natuur ingericht. In totaal is sinds 1 januari 2011 50.480 hectare nieuwe natuur ingericht (zie D in [tabel 1](#) en zie [figuur 3](#): 48.511 t/m 2022 + 1.968 uit 2023). Dit betekent dat vanaf 1 januari 2024 nog 29.520 hectare (37%) van de 80.000 hectare ingericht moet worden (zie F en [figuur 3](#)). De oppervlakte natuur binnen de begrenzing van het NNN bedroeg op 31 december 2023 704.811 hectare (zie E).

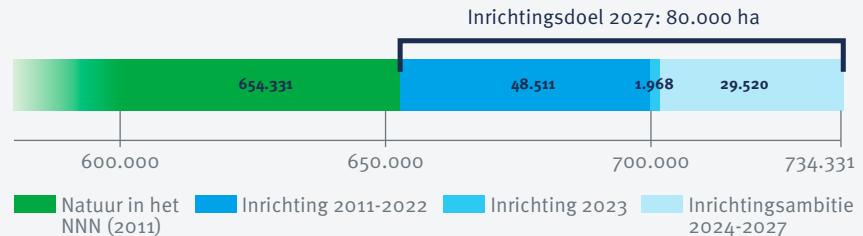
In deze VRN is voor het eerst een nadere opsplitsing opgenomen welke nieuwe natuur is ingericht vanaf 2011 t/m 2023. De nieuwe inrichting is onderverdeeld in ecosysteemtypen op basis van de SVNL-beheertypen (zie [tabel 9](#) in bijlage 1).

Totaalbeeld natuur in het Natuurnetwerk Nederland sinds 1-1-2011

A Natuur in het NNN tot 1-1-2011	588.000 ha
B Actualisatie natuur in het NNN tot 1-1-2011	66.331 ha
C Totale natuur in het NNN tot 1-1-2011	654.331 ha
D Ingerichte natuur in het NNN tussen 1-1-2011 en 31-12-2023	50.480 ha
E Natuur in het NNN per 31-12-2023	704.811 ha
F Nog in te richten deel van 80.000 ha	29.520 ha
G Verwachte omvang van de natuur binnen het NNN per 31-12-2027	734.331 ha

Tabel 1: Stand van zaken omvang Natuurnetwerk Nederland en natuur in het Natuurnetwerk Nederland per 31-12-2023 conform het Natuurpact.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN

Figuur 3: Ontwikkeling Natuurnetwerk Nederland

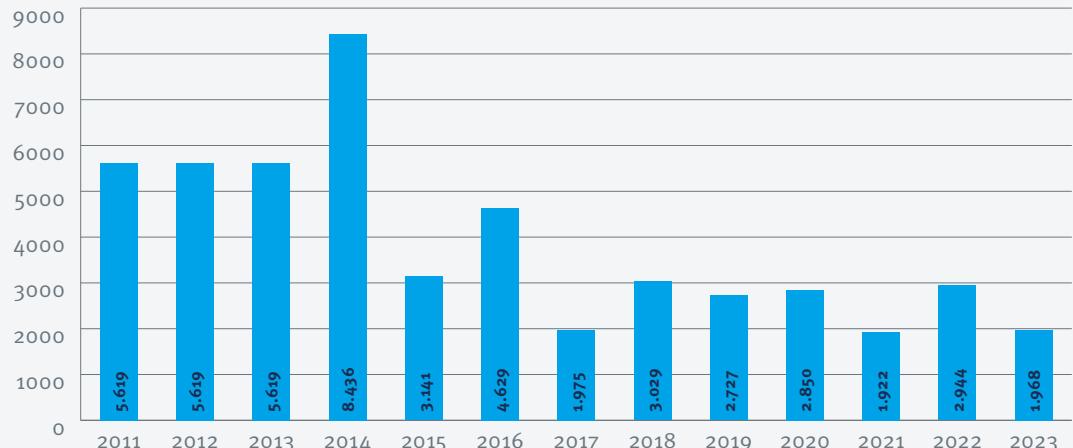
Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN

Concluderend is de oppervlakte van de in 2023 ingerichte NNN 1.968 hectare. Dat is ongeveer 1.000 hectare minder dan jaarlijks in de periode 2018-2020 en 2022, en ongeveer gelijk aan het jaar 2021 ([figuur 4](#)). Een restopgave na 2027 kan niet worden uitgesloten ([figuur 5](#)). Op dit moment is de inschatting van de restopgave na 2027 ongeveer 10.000 ha (zie [tabel 6](#) Onderhanden hectares). Ondanks dat werken provincies onverkort door aan de realisatie van het Natuurnetwerk Nederland.

Aanvullende ambities provincies

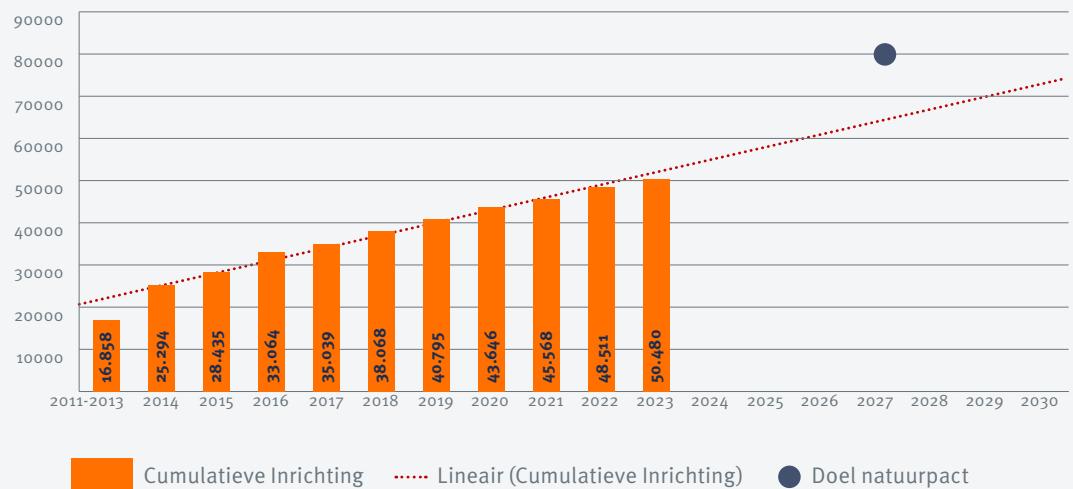
Aanvullend op de inrichtingsopgave van 80.000 hectare willen sommige provincies extra hectares inrichten in het NNN (in totaal 6.125 ha). Noord-Brabant en Noord-Holland hebben na het afsluiten van het Natuurpact in 2013 vastgehouden aan een extra eigen ambitie (respectievelijk 3.100 hectare en 3.025 hectare). Daarmee ligt de inrichtingsambitie voor eind 2027 in totaal op 86.127 hectare nieuwe natuur binnen het NNN. De natuur binnen het NNN zou daarmee uitkomen op een omvang van 740.458 hectare (704.811 hectare uit [tabel 1](#) plus 35.647 hectare uit [tabel 6](#) in bijlage 1).

Figuur 4: Inrichting van gronden in hectare, per jaar. Een deel van deze inrichting is op gronden die al vóór 2011 verworven zijn.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN

Voor de jaren 2011-2013 is het jaarlijkse gemiddelde over deze drie jaar opgenomen.

Figuur 5: Trend inrichting van gronden in hectare, cumulatief

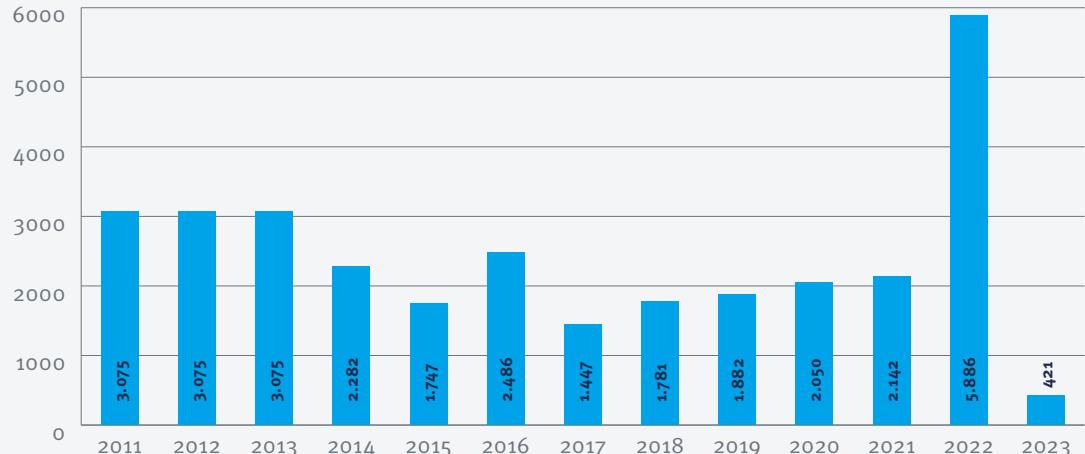
Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN

Onderhanden hectares

Tabel 7 in bijlage 1 geeft een grove schatting van het aantal hectares dat elke provincie op korte termijn (uiterlijk 2025) verwacht in te richten, de zogenaamde onderhanden hectares. In totaal is dat 4.469 hectare (zie kolom D). Daarnaast geven de provincies aan hoeveel hectares zij kansrijk achten om vóór eind 2027 in te richten (15.253 hectare, zie kolom E) en van hoeveel hectares zij de inrichting vóór eind 2027 nog onzeker achten (15.925 hectare, zie kolom F). In deze cijfers is de extra ambitie van 6.127 hectare meegenomen. Trek je die extra ambitie er af dan is de inschatting van de restopgave na 2027 9.800 hectare. Deze was in de 9^e VRN 6.888 hectare. Door een complex aan factoren is de schatting van de verwachte restopgave na 2027 met ongeveer 3.000 hectare toegenomen.

Voortgang verwerving van gronden (inclusief functieverandering)

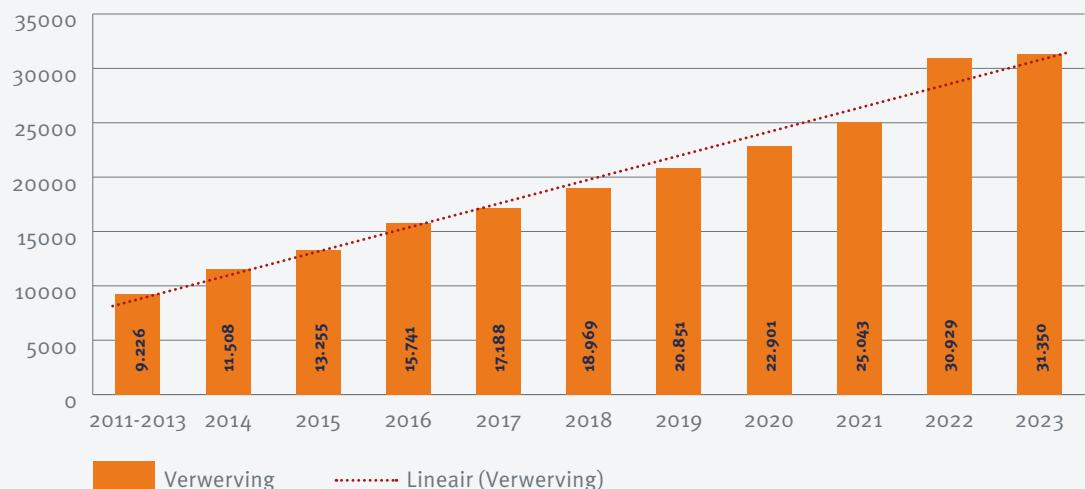
In de periode 2011 tot en met 2023 is 31.350 hectare grond voor nieuwe natuur verworven (zie figuur 7). In 2023 is 421 hectare verworven (zie figuur 6)¹. Een groot deel van deze hectares is door de provincies verworven. Onder de verwerving vallen niet alleen de door de provincies verworven hectares, maar ook de hectares van particulieren met functieverandering. Bij functieverandering gaat het om gronden (vaak landbouwgrond) die in particulier eigendom blijven, maar de bestemming natuurgrond krijgen. Deze functieverandering wordt vastgelegd met een wijziging in het omgevingsplan en in een notarieel vastgelegde kwalitatieve verplichting. De afwaardering naar natuurgrond wordt financieel gecompenseerd.

Figuur 6: Verwerving van gronden in hectare per jaar.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN. Zie voetnoot 1.

Voor de jaren 2011-2013 is het jaarlijkse gemiddelde over deze drie jaar opgenomen.

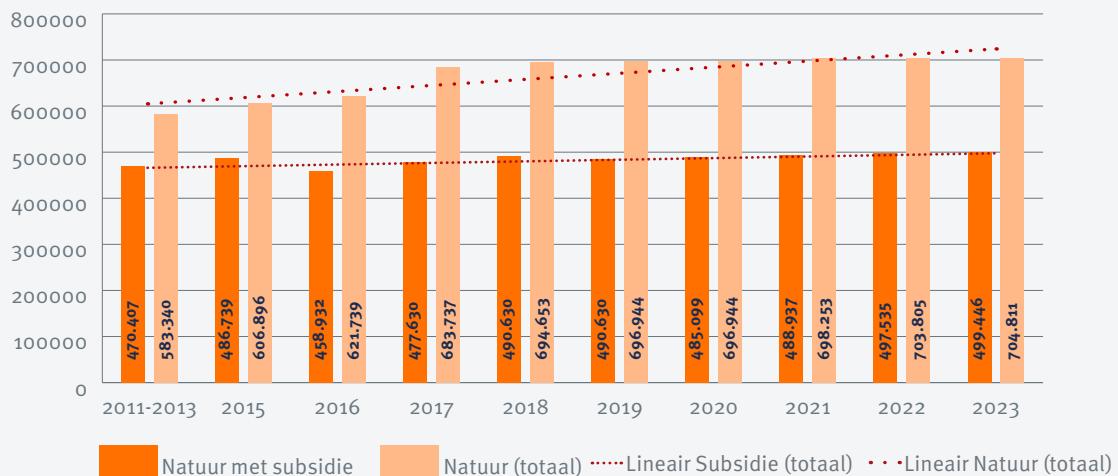
Figuur 7: Trend verwerving van gronden in hectare, cumulatief.

Bron: rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN.

¹ Zoals in de 9^e VRN vermeld, heeft de provincie Zuid-Holland voor de 10^e VRN een nadere analyse uitgevoerd op de toename van ca. 4.000 hectare verwerving in 2022. Uit deze analyse blijkt dat hiervan 1.062 hectare al voor 2011 verworven was. Deze oppervlakte is op de verwerving in 2023 gecorrigeerd. Dit heeft verder geen invloed op de resterende inrichtingsambitie.

Natuur in beheer binnen het NNN

In 2023 verstrekten de provincies voor € 164,5 miljoen op 499.446 hectare aan natuurbeheersubsidie (Subsidieverordening Natuur en Landschap, zie [figuur 8](#)). De totale natuur binnen de NNN-begrenzing bedroeg op 1 januari 2024 704.811 hectare. Een overzicht met de hectares verwerving, inrichting en het beheer per provincie staat in [tabel 6](#) in bijlage 1.

Figuur 8: De ontwikkeling van de oppervlakte natuur in het NNN sinds 2011 in hectare.

Bron: VRN rapportages 1 t/m 9 & GIS-data 10^e VRN

Figuur 9: Voortgang van verwerving, inrichting en beheer van natuur in het Natuurnetwerk Nederland (NNN) zoals aangeleverd door de provincies inclusief overlap NNN met de rijkswateren.

Bron: GIS-data 10^e VRN

2.1.2 Natuur in beheer buiten NNN en buiten Natura 2000-gebieden

De oppervlakte beheerde natuur op het land buiten het NNN en de Natura 2000-gebieden bedraagt op 1 januari 2024 40.218 hectare.

De verdeling per provincie staat in [tabel 2](#). De ligging ervan is opgenomen in [figuur 11](#). Op deze kaart zijn alle natuurgebieden op het land opgenomen.

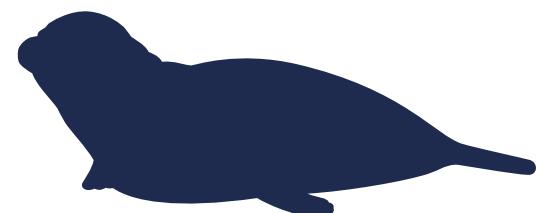
Provincie	Oppervlak (ha)
Drenthe	8.353
Flevoland	3.017
Fryslân	4.859
Gelderland	8.253
Groningen	3.867
Limburg	14
Noord-Brabant	47
Noord-Holland	147
Overijssel	9.097
Utrecht	2.240
Zeeland	0
Zuid-Holland	325
Totaal	40.218

Tabel 2: Beheerde natuur op het land buiten het NNN & buiten Natura 2000. Provincies hebben in het verleden mogelijk grotere arealen beheerde natuur op het land in beeld gebracht, op basis van een ruimere definitie dan in deze berekening is gehanteerd.

Bron: Natuurgebiedenprovincies

TOELICHTING BEREKENING NATUUR BUITEN HET NNN EN DE NATURA 2000-GEBIEDEN

De omvang beheerde natuur buiten het NNN en buiten de Natura 2000-gebieden (zie [tabel 2](#) en met paars aangegeven in [figuur 11](#)) is berekend aan de hand van beheertypenkaarten uit de natuurbeheerplannen van de provincies. Het Natuurgebiedenplan (NBP) is een beleidskader voor het provinciale natuurbeleid. In het NBP begrenzen en beschrijven de provincies de gebieden waarvoor beheerders subsidie kunnen aanvragen voor het beheer en de ontwikkeling van de natuur, agrarische natuur en landschapselementen. Deze natuur is onderverdeeld in beheertypen conform de Index Natuur en Landschap (Index NL). De provincies zijn bevoegd om eigen beleidskeuzes te maken en onderscheid te maken tussen het NNN en de natuur buiten het NNN (zie [figuur 11](#)). Voor de analyse zijn alle beheertypen meegenomen met een minimumoppervlakte van 100 m². Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) gebruikt dezelfde beheertypenkaart ook als basis voor analyses over de natuur in Nederland.

2.1.3. Verhoudingen tussen NNN, Natura 2000-gebieden en rijkswateren

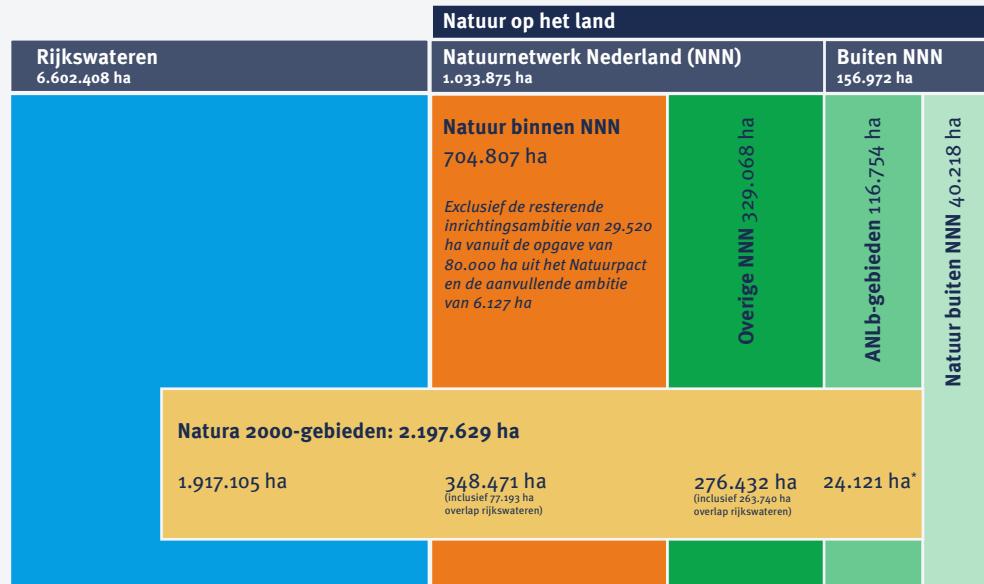
[Figuur 10](#) (niet op schaal) geeft schematisch weer hoe het NNN zich verhoudt tot de Natura 2000-gebieden en tot de rijkswateren (zie ook [paragraaf 4.1](#)). Dit NNN is opgenomen in de provinciale omgevingsverordeningen. Daarnaast zijn in deze figuur de natuur in beheer buiten het NNN en buiten Natura 2000-gebieden én de Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheergebieden (zie [paragraaf 2.3](#)) opgenomen. De onderbouwing van deze cijfers is terug te vinden in [tabel 8](#) in bijlage 1.

De provincies zijn verantwoordelijk voor de planologische begrenzing van het NNN. Op dit moment is de planologische begrenzing van het NNN veel ruimer dan de beoogde 740.458 hectare natuur. Dit komt omdat de provincies in eerste instantie ruimer hebben begrensd om voldoende mogelijkheden te hebben voor verwerving vanwege inliggende functies (agrarische percelen en infrastructuur) en omdat sprake is van een grote overlap met de rijkswateren (onder andere in de Waddenzee in de provincies Fryslân en Groningen). [Figuur 10](#) geeft daarom ook de ‘Overige NNN’ schematisch weer.

De binnen het NNN gelegen Natura 2000-gebieden op het land staan in [figuur 11](#). Het Rijk is verantwoordelijk voor natuurbehoud en -ontwikkeling in de rijkswateren, inclusief de Natura 2000-gebieden waarvoor Rijkswaterstaat voortouwnemer is (zie [figuur 12](#) en [hoofdstuk 4](#)).

De overlap tussen de rijkswateren en de NNN-begrenzing is nader onderzocht door Rijk en provincies (zie [paragraaf 4.1](#)). [Figuur 12](#) betreft de kaart met de begrenzing van de rijkswateren en van de Natura 2000-gebieden, waarvan het Rijk voortouwnemer is, als ook de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM)-gebieden.

Gedeelten van een aantal Natura 2000-gebieden op het land zijn geen onderdeel van de natuur binnen het NNN (300.553 hectare).

Figuur 10: Schematische weergave NNN, Natura 2000-gebieden en rijkswateren.

* Inclusief agrarische percelen en infrastructuur.

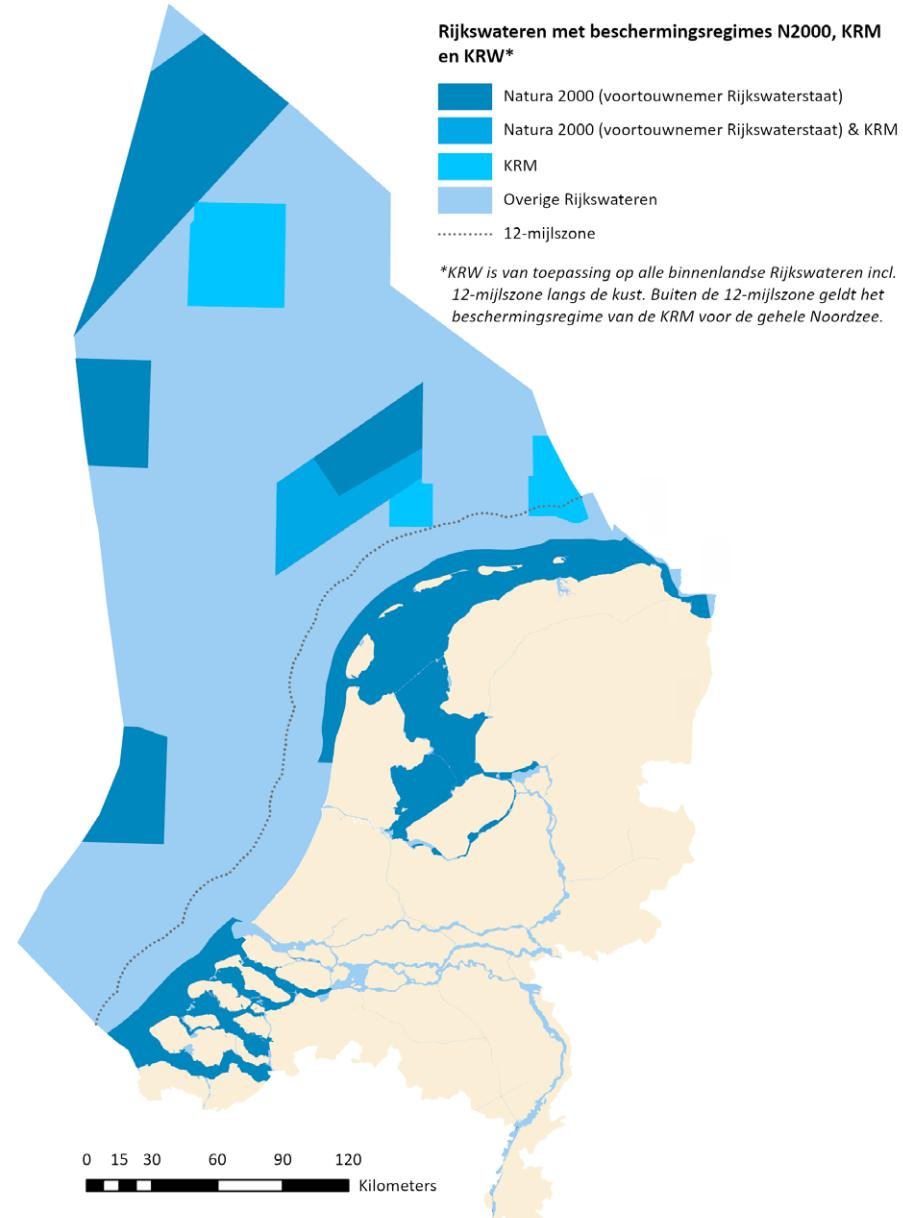
Hiervan bestaat 276.432 hectare uit rijkswateren (zie 2e alinea van deze paragraaf), agrarische percelen en infrastructuur, die wel begrensd zijn binnen het NNN, maar niet begrensd zijn als natuur binnen het NNN. De resterende 24.121 hectare is gelegen buiten het NNN en omvat voor een groot deel gronden met ANLb-subsidie (zie [paragraaf 2.3](#)) en daarnaast ook agrarische percelen en infrastructuur.

Verder valt op dat enkele defensierreinen die niet zijn aangewezen als Natura 2000-gebied, bij wet zijn uitgesloten voor aanwijzing als NNN. Bijvoorbeeld in Utrecht De Leusderheide en in Drenthe militair oefenterrein Havelte en De Haar. Deze defensierreinen hebben hoge natuurwaarden en zijn belangrijk voor de samenhang binnen het NNN, maar zijn dus geen onderdeel van het NNN.

Figuur 11: De ligging van het Natuurnetwerk Nederland, de Natura 2000-gebieden op het land met de voortouwnemers (provincies of Rijkswaterstaat) en de natuur buiten het NNN en de Natura 2000 op het land. Exclusief gebieden gelegen in de rijkswateren.

Bronnen: Natuurnetwerk Nederland: GIS-data 10e VRN, Natura 2000: Ministerie LNVN, Natuur buiten Natura 2000 & Natuurnetwerk: Zie paragraaf 2.1.3, Rijkswateren: Dataregister Rijkswaterstaat

Figuur 12: Natuur in de rijkswateren

Bron: Natura 2000: Ministerie LNVN
Bron: Beschermingsregimes Rijkswateren: Rijkswaterstaat

2.2 Soortenbescherming

In de Omgevingswet (tot en met 31 december 2023 Wet natuurbescherming) staat een algemene zorgplicht ter bescherming en instandhouding van alle wilde flora en fauna. **Activiteiten als het doden, vangen of verstoren van deze dieren en het verwijderen van deze planten zijn in principe verboden.** Deze bescherming is verankerd in Europese verplichtingen en afspraken waaraan Nederland zich in internationaal verband heeft gecommitteerd. Ook in het Natuurpact (2013) hebben Rijk en provincies afspraken gemaakt over inspanningen op het gebied van soortenbescherming. Rondom soortbescherming speelden in 2023 de volgende hoofdonderwerpen.

Wolven

Landelijk hebben provincies de actualisering van het Interprovinciaal Wolvenplan verder ter hand genomen. Samen met provincies werkt LNV aan een uitvoeringsagenda wolf. In dat kader worden onder andere de mogelijkheden verkend voor een Landelijk Informatiepunt Wolf, dat als centraal publiekspunt kan gaan werken.

De Europese Commissie (EC) heeft in 2023 lidstaten uitgenodigd om actuele gegevens bij haar in te dienen over de wolvenpopulatie en de gevolgen daarvan. Op basis van een analyse van de verzamelde gegevens heeft de EC op 20 december 2023 een voorstel gedaan om de beschermd status van de wolf in het Verdrag van Bern te verlagen van 'strikt beschermd' naar 'beschermd'. In september 2024 hebben de EU-ministers ingestemd met dit voorstel. Als gevolg hiervan zal het voorstel worden ingediend voor behandeling op de jaarlijkse vergadering van het Verdrag van Bern (december 2024). Als dat voorstel wordt aangenomen, volgt een traject voor aanpassing van de EU-wetgeving terzake.

Fauna en Infrastructuur

In 2023 kwamen dassen en bevers door hun graverij in het nieuws. De burchten en holën van de dieren in spoortaluds, wegbermen en dijken veroorzaakten onwenselijke situaties. Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (I&W) en het ministerie van LNV werken samen met de infrabeheerders en provincies aan oplossingen om dergelijke situaties te voorkomen. Ook werken zij aan een helder en zorgvuldig handelingskader voor wanneer graverij desondanks problemen veroorzaakt. Parallel wordt gewerkt aan een landelijke benadering voor specifiek de bever. In deze initiatieven werken ketenpartners - van beheerder tot rijksoverheid - samen met kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. Doelstelling is om vanaf 2025 een werkbare aanpak te hebben die rekening houdt met de belangen van zowel biodiversiteit als van gebruikers en beheerders van infrastructuur.

Particuliere na-isolatie huizen

De Raad van State heeft in augustus 2023 de uitspraak bevestigd dat ook voor particuliere na-isolatie van huizen een zorgvuldige werwijze noodzakelijk is om de natuur (onder meer vleermuizen) te beschermen. Deze uitspraak maakte ook de noodzaak duidelijk van een lange- én een kortetermijnoplossing voor particuliere na-isolatie. Daarop zijn het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), het ministerie van LNV, de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), provincies en andere belanghebbenden op zoek gegaan naar oplossingen via onder andere de Taskforce Natuurinclusief Isoleren. **Het is de bedoeling dat particulieren vanaf 2024 hun huis kunnen laten na-isoleren** op zo'n manier dat de belangen van zowel diersoorten en klimaat als van particulieren én na-isolatiebedrijven met elkaar in balans zijn.

2.3 Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Bijna de helft van het Nederlandse oppervlak is in gebruik als landbouwgrond. Een groot aantal soorten flora en fauna is deels afhankelijk van het agrarisch gebied voor hun voortbestaan. Een meer natuurinclusieve manier van agrarisch ondernemen levert een belangrijke bijdrage aan de instandhouding en versterking van de Nederlandse biodiversiteit.

Het subsidiestelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) is een belangrijk onderdeel binnen de groenblauwe architectuur van het Nationaal Strategisch Plan, dat erop gericht is om via grondgebonden maatregelen de biodiversiteit en het landschap te versterken. Daarnaast ondersteunt het ANLb ook de veranderende landbouw naar een meer natuurinclusieve en duurzame manier van agrarisch ondernemen. Het ANLb wordt mede gefinancierd door de EU via het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB).

In 2023 is gestart met de uitvoering van het Nationaal Strategisch Plan GLB (GLB-NSP) voor de periode van 2023 t/m 2027. De provincies hebben in de provinciale natuurbeheerplannen de gebieden aangewezen. Daarnaast hebben zij de randvoorwaarden en te behalen beleidsdoelen vastgesteld waarbinnen ANLb kan worden afgesloten tussen agrarische collectieven en de aangesloten agrariërs en andere grondgebruikers. In 2023 zijn vanuit het ANLb de gebiedsaanvragen van agrarische collectieven door de provincies beschikt. Hiervoor zijn landelijke afspraken gemaakt over de inhoudelijke en financiële kaders en randvoorwaarden qua leefgebieden en de (deels) nieuwe categorieën water en klimaat.

Toename areaal ANLb

In 2023 nam de oppervlakte agrarisch natuur- en landschapsbeheer

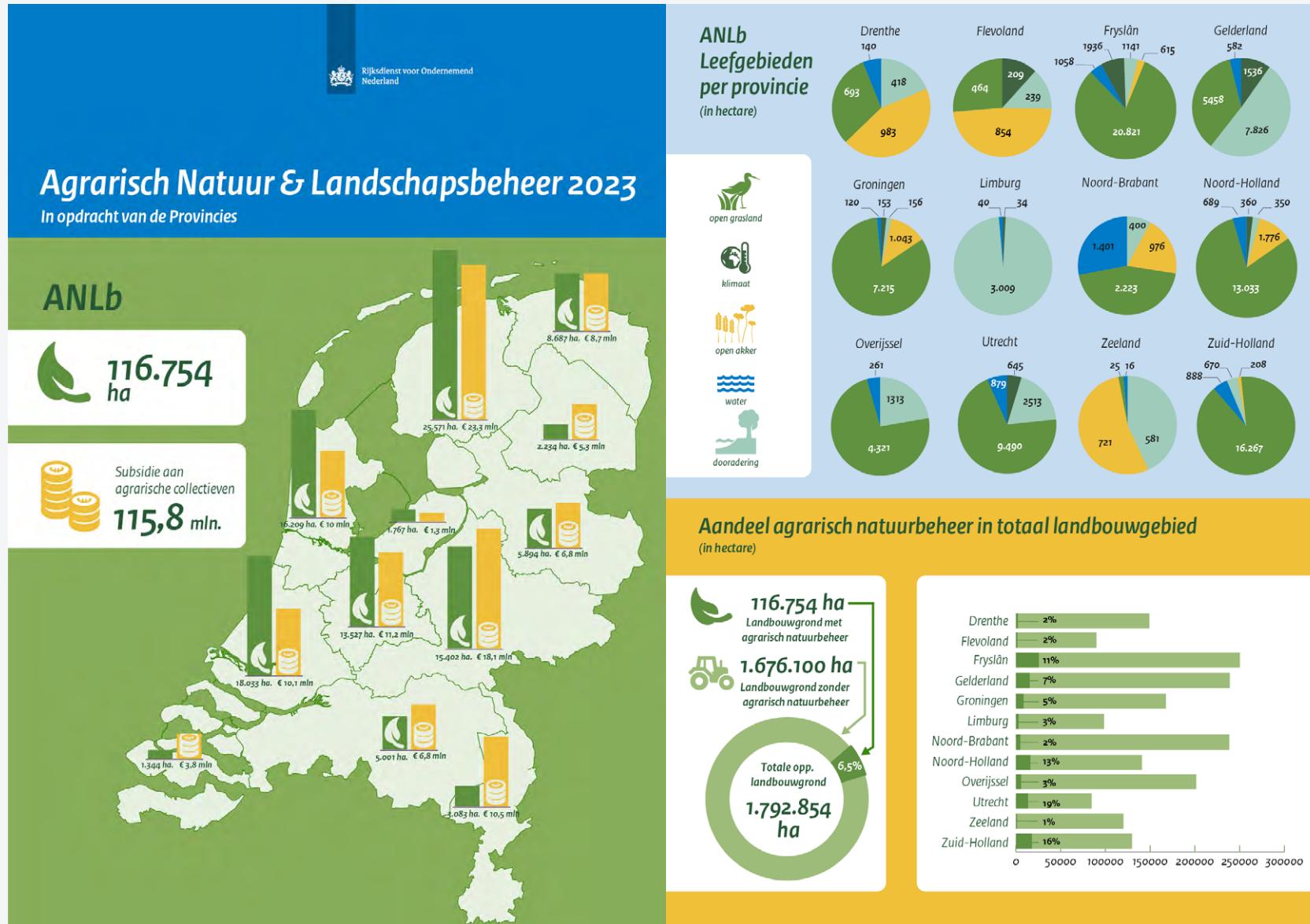
in Nederland toe met ruim 12.000 hectare ten opzichte van 2022. In totaal is 116.754 hectare onder beheer. Dit is 6,5% van het totale areaal landbouwgrond. In 2023 is € 115,8 miljoen subsidie aan de agrarische collectieven verstrekt. Dit is ruim € 34 miljoen meer dan 2022. Zie [figuur 13](#).

Verbreding ANLb

Het ANLb is per 1 januari 2023 gewijzigd. De leefgebieden ‘droge dooradering’ en ‘natte dooradering’ zijn samengevoegd tot ‘dooradering’. De categorie ‘klimaat’ is toegevoegd om sterker op klimaatbeheermaatregelen in te kunnen zetten die tot doel hebben om CO₂-uitstoot beter vast te leggen en vast te houden, broeikasgassen te verminderen en water beter vast te houden en af te voeren. Deze doelstelling is opgesplitst in klimaatmitigatie en klimaatadaptatie. Het ANLb bestaat nu uit drie leefgebieden en twee categorieën.

Aanvalsplan Grutto

Met vrijgemaakte middelen van het ministerie van LNV is in 2022 gestart met de uitrol van extra en zwaar agrarisch natuur- en landschapsbeheer voor het Aanvalsplan Grutto in 13 gebieden. In 2023 is het aantal gebieden met 14 uitgebreid tot in totaal 27 gebieden. Dit past in de doelstelling van het aanvalsplan grutto om het aantal kansgebieden stap voor stap uit te breiden naar meer dan 30 gebieden in 2027.

Figuur 13: Een overzicht van het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb) in 2023 per provincie. In beeld gebracht zijn: het aantal hectares en budget (grote kaart), het areaal leefgebied (cirkeldiagrammen, zie ook toelichting rechts) en het aandeel agrarisch natuurbeheer binnen het totale agrarisch areaal.

Bron: Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

* Toelichting areaal: voor het ANLb maken de agrarische collectieven vóór het beheerraar met de provincie afspraken over een minimum en maximum te beheren of subsidiëren areaal. Een collectief heeft de opgave om minimaal de ondergrens van deze bandbreedte te realiseren voor het ontvangen van subsidie, en krijgt maximaal het subsidiebedrag dat hoort bij de bovengrens. Maar collectieven beheren vaak een groter areaal dan de afgesproken bandbreedte. Zo creëren ze een oppervlaktebuffer voor het geval dat er beheer uitvalt, bijvoorbeeld omdat een lid van het collectief niet aan de subsidievooraarden kan voldoen. De infographic bevat het areaal inclusief deze oppervlaktebuffer.

2.4 Natuur en water

Natuur en water zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden.

Passende wateromstandigheden zijn een randvoorwaarde voor een gunstige staat van natuur (in het water en op het land). Maatregelen ten gunste van de waterkwaliteit en -kwantiteit hebben vaak een positief effect op de natuur en vice versa.

Er zijn diverse mogelijkheden om de ontwikkeling van natuur, de vergroting van het Natuurnetwerk Nederland en de aanpak van de Natura 2000-gebieden optimaal te combineren met verbetering van de daarvoor benodigde condities, waaronder de kwantiteit en de kwaliteit van het water. Zo zijn waterkwaliteit en -kwantiteit in een Natura 2000-gebied vaak een randvoorwaarde voor het behalen van de doelen uit de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR-doelbereik). Watermaatregelen zijn dus nodig om de Europees wettelijke opgaven te halen, niet alleen de VHR, maar bijvoorbeeld ook de Kaderrichtlijn Water (KRW). Opgaven waarbij maatregelen voor waterdoelen en natuurdoelen kunnen worden gecombineerd zijn bijvoorbeeld:

- Kaderrichtlijn Water (KRW) Ecologische waterkwaliteit oppervlaktewateren, duurzaam grondwaterbeheer en passende wateromstandigheden voor beschermd gebieden waaronder de Natura 2000-gebieden.
- Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) Omwille van het te verduurzamen ecosysteem Noordzee zijn ook maatregelen nodig in de overgangswateren die de KRW noemt: Waddenzee en Zeeuwse bekkens.
- Vogel- en Habitatrichtlijn: gunstige staat van instandhouding soorten en habitattypen.
- Verdrogingsbestrijding
- Remmen bodemdaling (onder andere in veengebieden)

- Klimaatverandering via onder andere de Nationale Adaptieklimaatstrategie (NAS) en Actieprogramma's klimaatadaptatie landbouw en natuur.

Het jaar 2023 was het natste jaar ooit gemeten. De watertekorten van de voorgaande jaren zijn hierdoor aangevuld. Dit zien we met name terug in de grondwaterstanden: deze zijn hoog en leiden in sommige gebieden zelfs tot wateroverlast (Duinen en Binnenduinrand). 2023 liet zien dat weerextremen door klimaatverandering steeds groter worden. Om deze extremen op te kunnen vangen zijn voor zowel water als natuur samenhangende maatregelen nodig.

In verschillende programma's hebben Rijk, provincies en waterschappen uitgewerkt hoe zij met de uitdagingen op het gebied van water omgaan:

- Nationaal Water Programma 2022-2027, vastgesteld op 18 maart 2022 (inclusief KRW-stroomgebiedbeheerplannen, waterveiligheid en zoetwaterbeschikbaarheid via Delta-programma)
- Regionaal waterprogramma 2022-2027
- Waterbeheerprogramma's van de waterschappen
- Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en Provinciale programma's landelijk gebied (maatregelenpakketten voor de doelen natuur, water en klimaat)
- Programmatische Aanpak Grote Wateren 2018-2050 (PAGW) Drie tranches aan projecten zijn geprogrammeerd.
- Programma Integraal Riviermanagement (IRM)
- Programma Natuur 2021-2030 (gaat ook over hydrologische maatregelen)

2.5 Agenda Natuurinclusief

De Agenda Natuurinclusief wil zorgen dat we in 2050 een natuurinclusieve samenleving zijn. Dat is een samenleving waarin we vanzelfsprekend rekening houden met de natuur. De inzet voor meer en betere natuur, ook buiten de beschermde gebieden, is van belang voor de bescherming en verbetering van de biodiversiteit en van de ecosystemen die wij zo hard nodig hebben en waar wij zelf ook onderdeel van zijn. Via deze inzet bevorderen we onze fysieke en mentale gezondheid en de leefbaarheid van onze samenleving en kunnen we ons blijven aanpassen aan klimaatverandering.

In 2023 stond in de eerste plaats de uitvoering van de acties voor de acht domeinen uit de [Agenda Natuurinclusief 1.0](#) centraal². Zo hebben provincies en Rijk voor het domein *bouw* stevig ingezet op een interprovinciale uitrol van de aanpak [natuurvriendelijk isoleren](#) voor de korte termijn en het opstellen van een (pre)soortenmanagementplan (SMP) door gemeenten voor de (middel) lange termijn, zie ook [paragraaf 2.2](#).

De tweede werklijn van de Agenda Natuurinclusief 1.0 betreft de ontwikkeling van de Agenda 2.0. In 2023 heeft het [Collectief Natuurinclusief](#) de Agenda Natuurinclusief 2.0 opgesteld. De [Agenda Natuurinclusief 2.0](#) beoogt de beweging naar een natuurinclusieve samenleving te versterken en te versnellen. De focus ligt daarbij niet op de beschermde natuur, maar op de natuur die verweven is in onze woon-, werk- en leefomgeving en in

al ons handelen. Voortbouwend op de Agenda Natuurinclusief 1.0 heeft het Collectief Natuurinclusief in de Agenda Natuurinclusief 2.0 twee nieuwe domeinen opgenomen (gezondheid en bedrijventerreinen). De Agenda Natuurinclusief 2.0 bevat gezamenlijke ambities, acties en groeiprojecten en ambities en acties per domein voor de periode 2024-2026.

Ambassadeur Natuurinclusief André van der Zande heeft op 3 november 2023 de Agenda Natuurinclusief 2.0 overhandigd aan een aantal leden van de ministerraad. De Minister voor Natuur en Stikstof heeft de Agenda Natuurinclusief 2.0 met de Tweede Kamer [gedeeld](#).

Begin 2023 is een [Natuurinclusief Nationaal Overleg \(NiNO\)](#) ingesticht onder voorzitterschap van de Ambassadeur Natuurinclusief. Overlegorgaan Fysieke Leefomgeving voert het secretariaat van het NiNO. In 2023 zijn voor de tien publiek-private domeinen domeinleiders op persoonlijke titel en domeintrekkers aangesteld. Zij zullen de maatschappelijke domeinen van de Agenda Natuurinclusief organiseren en de werking van deze domeinen bevorderen.

Tot slot hebben de provincies in 2023 de stand van zaken én de kansen op Natuurinclusief geïnventariseerd en de resultaten hiervan in 2024 gepresenteerd in de interactieve pdf [Natuurinclusief Denken en Doen](#).

² De acht domeinen in de Agenda Natuurinclusief 1.0 zijn: landbouw, bouw, energie, financiële sector, infrastructuur, onderwijs, vrijetijdseconomie en water.

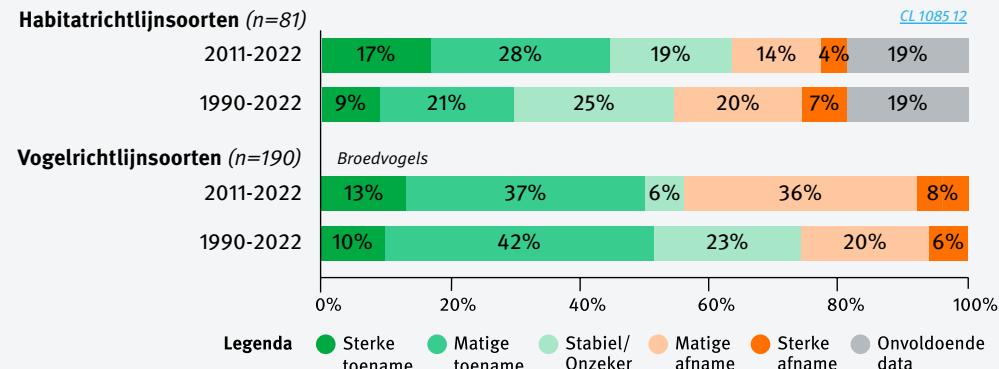
Natuurkwaliteit

Op verzoek van de Tweede Kamer is sinds 2021 een beknopte rapportage over natuurkwaliteit opgenomen in de Voortgangsrapportage Natuur (VRN). De natuurkwaliteit is hierin beschreven aan de hand van acht indicatoren die gezamenlijk een beeld geven van de conditie van soorten en van de conditie van ecosystemen (toestand en trend).

INDICATOR 3 Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten

[CL 1085 12](#)

Figuur 14: Indicator 3 ‘Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten’ met nieuwe gegevens voor Habitatrijlijnsoorten en Vogelrichtlijnsoorten broedvogels.

Updates indicatoren

In deze 10^e VRN zijn nieuwe data beschikbaar voor de indicatoren 3 en 4. Bij indicator 3 ‘Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten’ gaat het om nieuwe gegevens over de Habitatrijlijnsoorten en de Vogelrichtlijnsoorten broedvogels ([figuur 14](#)) en bij indicator 4 ‘Trend Alle Soorten’ zijn er nieuwe gegevens over alle soorten ([figuur 15](#)).

Een overzicht van alle indicatoren met een toelichting per indicator staat in [figuur 17](#) in bijlage 2. Een toelichting op de nieuwe data voor de indicatoren 3 en 4 volgt hieronder.

Samenvattend beeld natuurkwaliteit

De nieuwe data voor de indicatoren 3 en 4 leiden niet tot een ander beeld van de natuurkwaliteit in Nederland. Daarmee zijn de zichtbare veranderingen in natuurkwaliteit ten opzichte van vorig jaar minimaal. Dit is begrijpelijk omdat veranderingen in toestand of trends op landelijke schaal in het algemeen zeer geleidelijk optreden. Verbeteringen of verslechtingen van de natuurkwaliteit worden daardoor pas na meerdere jaren zichtbaar aan de hand van nieuwe monitorgegevens. Daarbij kunnen niet alle indicatoren jaarlijks worden geactualiseerd.

Indicator 3 ‘Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten’

Uit de update van indicator 3 ‘Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten’ ([figuur 14](#)) blijkt dat de meerderheid van de 81 Habitatrijlijnsoorten over de periode 1990-2022 (lange termijn) een toenemende trend (voor 37 soorten, 9^e VRN: 41) of een stabiele trend (voor 15 soorten, 9^e VRN: 11) laat zien. Een kleiner deel van deze Habitatrijlijnsoorten (14 soorten, 9^e VRN: 9) gaat achteruit. Van 15 soorten (9^e VRN: 18) is de trend (nog) onbekend. Dit beeld is vrijwel vergelijkbaar met het beeld uit de vorige VRN.

De trend over de periode 2011-2022 (korte termijn) geeft een ander beeld, namelijk een toename van 24 soorten en een afname van 22 soorten. Stabiel zijn 20 soorten en van 15 soorten is de trend onbekend. Dat is een vergelijkbaar beeld als uit de vorige VRN.

Het aantal broedvogels van de Vogelrichtlijnsoorten met een toenemende trend is bij de kortetermijntrend hoger (98 soorten, 9^e VRN: 86) dan het aantal afnemende soorten (48 soorten, 9^e VRN: 49), een kleine verbetering in vergelijking met de vorige VRN. Bij de langetermijntrend houden de trends in toename (94 soorten) en afname (84 soorten) elkaar in evenwicht, net als in de vorige VRN.

Indicator 4 ‘Trend Alle soorten’

Als we kijken naar indicator 4 ‘Trend Alle soorten’ ([figuur 15](#)), dan gaan van de 376 soorten die in de indicator zijn opgenomen er meer vooruit (179) dan achteruit (152). De overige soorten bleven stabiel (42) of hadden een onzekere trend (3). Vooral libellen, amfibieën en zoogdieren namen toe; dagvlinders gingen achteruit.

INDICATOR 4 Trend Alle soorten

[CL 1569 08](#)

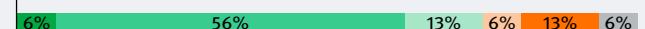
Totaal 2011-2022 (n=376)

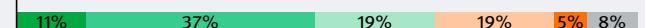
Totaal 1990-2022 (n=375)

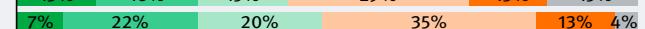
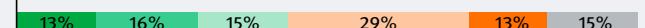
Amfibieën (n=16) 2011-2022

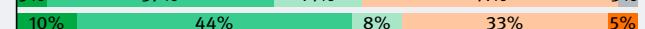
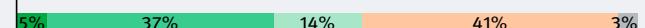
Broedvogels (n=171) 2011-2022

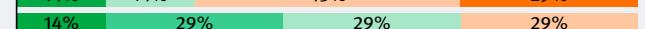
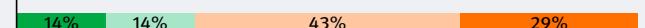
Dagvlinders (n=55) 2011-2022

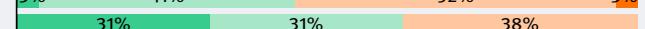
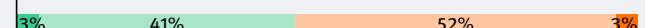
Libellen (n=63) 2011-2022

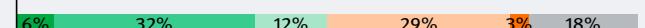
Reptielen (n=7) 2011-2022

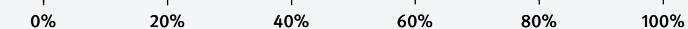
Zoetwatervis (n=29) 2011-2022

Zoogdieren (n=35) 2011-2022

(n=34) 1990-2022

Figuur 15: Indicator 4 ‘Trend Alle soorten’ met nieuwe gegevens voor alle soorten.

NADERE TOELICHTING MONITORING EN BEOORDELING NATUURKVALITEIT

Het onderdeel natuurkwaliteit in deze VRN is sinds 2021 op verzoek van de Tweede Kamer aan de hand van acht indicatoren beschreven. Het is dus geenszins bedoeld als een alomvattend overzicht van natuurkwaliteit, laat staan van alle natuurmonitoring in Nederland.

In aanvulling hierop beschrijven we hieronder welke monitoring van natuurkwaliteit grofweg in Nederland plaatsvindt en hoe deze gegevens gebruikt worden om natuurkwaliteit te beoordelen.

Monitoring natuurkwaliteit

De monitoring van de natuurkwaliteit in Nederland vindt hoofdzakelijk plaats via drie sporen.

- Het eerste spoor is via het [Netwerk Ecologische Monitoring \(NEM\)](#), waarbij soortenorganisaties samenwerken met het Rijk en de provincies. Samen met tienduizenden vrijwilligers zorgen zij jaarlijks voor de monitoring van soorten [in de verschillende meetnetten](#);
- Het tweede spoor is de monitoring door de natuurbeherende organisaties in het kader van de provinciale Subsidieverordening Natuur en Landschap ([SVNL](#));
- Het derde spoor is aanvullende monitoring door de provincies en Rijk in N2000-gebieden vanuit de VHR-doelen waarvoor deze zijn aangewezen, afhankelijk wat hierover is vastgelegd in de Natura 2000-beheerplannen.

De natuurkwaliteitsindicatoren in de VRN worden op basis van deze monitoringsgegevens berekend door het CBS en door het PBL en gepubliceerd op het [Compendium voor de Leefomgeving](#).

De monitoring wordt in het algemeen uitgevoerd met gestandaardiseerde meetnetten en meetprotocollen, waardoor de monitoring op een objectieve wijze plaatsvindt. In dat kader vindt ook de validatie van de waarnemingen (meetgegevens) plaats, waardoor toestand en trends van soorten en ecosystemen op een betrouwbare wijze bepaald kunnen worden.

De monitoringsgegevens komen gevalideerd beschikbaar via de Nationale Database Flora en Fauna ([NDFF](#)) en de Nationale Database Vegetatie- en Habitattypenkartering ([NDVH](#)).

Beoordeling natuurkwaliteit

Op basis van deze monitoringsgegevens en via de ‘[Werkwijze monitoring en beoordeling Natuurnetwerk en Natura2000](#)’ vindt een beoordeling van de natuurkwaliteit plaats per gebied. De voor SNL gecertificeerde natuurbeheerders geven hier per gebied invulling aan (interne kwaliteitscyclus). Provincies nemen per beoordelingsgebied eens per zes jaar het initiatief tot de zogenaamde ‘goede gesprekken’ met de beheerders over de kwaliteit en de ambities van het NNN. De beoordeling via deze werkwijze en de monitoringsgegevens is niet geschikt om een landsdekkend beeld van de kwaliteit van de natuur te geven.

Daarnaast is er bijzondere aandacht voor de kwaliteit van Natura 2000-gebieden en de VHR-doelen waarvoor deze zijn aangewezen. Na afloop van ieder Natura-2000 beheerplan (na zes jaar) worden deze kwaliteit en deze doelen beoordeeld en geëvalueerd als input voor een nieuw beheerplan (weer voor zes jaar). Voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden hebben provincies daarnaast in het kader van het NPLG natuurdoelanalyses ([NDA](#)) opgesteld waarin de actuele staat van de instandhoudingsdoelen staat beschreven. Deze NDA’s zijn getoetst door de [Ecologische Autoriteit](#).

Rijksonderdelen natuurbeleid

Het Rijk heeft voor bepaalde onderwerpen een specifieke verantwoordelijkheid voor het natuurbeleid en de uitvoering ervan. De voortgang bespreken we in dit hoofdstuk. Aan de orde komen: de rijkswateren (4.1), Caribisch Nederland (4.2) en ontsnippering rijksinfrastructuur (4.3).

4.1 Rijkswateren

Het Rijk is systeemverantwoordelijk voor de natuur in de rijkswateren: de Noordzee, de Waddenzee, de Eems-Dollard, het IJsselmeergebied, de Zuidwestelijke Delta en de grote rivieren. In totaal gaat het om meer dan zes miljoen hectare. Hierbinnen is het Rijk verantwoordelijk voor de realisatie van de natuurdoelen die zijn geformuleerd op grond van de Kaderrichtlijn Water (KRW), de Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM) en de Vogel- en Habitatrichtlijn (voor zover het Rijkseigendom in Natura 2000-gebieden betreft). Provincies zijn verantwoordelijk voor de realisatie en het beheer van natuur in de niet-rijkswateren en in Staatsbosbeheergedommen van de rijkswateren.

De Minister van Infrastructuur en Waterstaat rapporteert jaarlijks aan de Tweede Kamer over de voortgang van het waterbeleid met de rapportage '[De Staat van Ons Water](#)'. Het betreft een gezamenlijke rapportage van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, de Unie van Waterschappen, de Vereniging van Waterbedrijven in Nederland, het Interprovinciaal Overleg en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Voor aanvullende informatie op deze VRN over de voortgang van waterprojecten in 2023 verwijzen we naar deze rapportage.

Begrenzing rijkswateren en overlap met NNN

Uit [figuur 11](#) blijkt dat de rijkswateren en het NNN elkaar overlappen (329.068 ha onder andere in de Waddenzee in de provincies Fryslân en Groningen). De overlapgebieden maken weliswaar beleidsmatig deel uit van het NNN, echter in de rijkswateren is het beschermingsregime van het NNN niet van toepassing (zie artikel 7.5 en 7.6 Besluit Kwaliteit Leefomgeving). Rijk en provincies hebben in 2023 een analyse afgerond naar de omvang van de overlap en de redenen hierachter. In 2024 worden de juridische consequenties van de overlap besproken en volgt een gezamenlijk

voorstel hoe we hier in de toekomst mee om kunnen gaan op een manier die zoveel mogelijk recht doet aan de belangen van alle betrokken partijen.

Totstandkoming projecten

De aard en wijze van uitvoering van de projecten in de rijkswateren verschilt van die van de projecten op het land. Landprojecten omschrijven we in hectares en voeren we doorgaans uit via verwerking, inrichting en beheer. De projecten in de rijkswateren zijn niet op deze manier te omschrijven en kunnen we daarom beter duiden met een omschrijving van het project en de fase waarin het project zich bevindt (in voorbereiding, in uitvoering of afgerond). De projecten in de rijkswateren komen voort uit diverse visies, meerjarige programma's, strategieën en besluiten. Het werkingsgebied, de onderwerpen en termijnen verschillen per rijkswater en komen over het algemeen tot stand na een uitgebreid bestuurlijk en politiek traject.

Programmatische Aanpak Grote Wateren

Een groot aantal projecten in de rijkswateren voeren we uit met financiering vanuit de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW). Met de PAGW streven we in alle grote rijkswateren naar systeemingrepen die leiden tot een stabiel en samenhangend ecologisch netwerk van grote rijkswateren vanaf 2050. Daarmee dragen we bij aan de doelen voor Natura 2000 en KRW.

Overzicht van de voortgang

Het Rijk voert in de rijkswateren een groot aantal projecten uit voor behoud, herstel en ontwikkeling van de natuur. De voortgang ervan loopt gestaag door. Door de lange doorlooptijd van de meeste projecten ronden we jaarlijks een beperkt aantal ervan af. Hieronder volgt een overzicht van de voortgang van de belangrijkste projecten en acties per rijkswater in 2023.

Noordzee

Het Programma Noordzee 2022-2027 richt zich op een duurzaam en veilig gebruik van de Noordzee dat bijdraagt aan de maatschappelijke, economische en ecologische doelstellingen van Nederland. Het Rijk stelt hiermee de kaders voor zowel ruimtelijk gebruik van de Noordzee in relatie tot de toestand van het mariene ecosysteem als voor het beleid gericht op het verbeteren van de milieutoestand. Voor het mariene ecosysteem zijn onder andere gebiedsbescherming Noordzeeakkoord en soortenbescherming als maatregelen opgenomen.

- De Natura 2000-beheerplannen voor Doggersbank, Klaverbank en Friese Front zijn vastgesteld.
- De Natura 2000-beheerplannen voor Vlakte van de Raan, Voordelta en Noordzeekustzone zijn verlengd tot en met 2028.
- Voor het Vogelrichtlijngebied de Bruine Bank zijn de voorbereidingen voor het beheerplan gestart.
- Een gezamenlijke aanbeveling van EU-lidstaten met een visserijbelang om 1/3 deel van de Doggersbank af te sluiten voor bodemberoerende visserij is ingediend bij de Europese Commissie. Naar verwachting volgt wetgeving in 2024.
- Het EU LIFE programma ‘CIBBRiNA’ is van start gegaan. Doel van dit programma is om de bijvangst van beschermde soorten significant te verminderen. Hierbij werken vissers, overheden, wetenschappers en NGO’s samen aan oplossingen. Het programma wordt gecoördineerd door het ministerie van LNVN en heeft een looptijd van zes jaar.

Waddenzee

De Waddenzee is aangewezen als Natura 2000-gebied, KRW-waterlichaam en heeft de status van werelderfgoed. Doelstelling is een duurzame bescherming en ontwikkeling van de Waddenzee als natuurgebied, behoud van het unieke open landschap en een goede ecologische toestand van het water en directe omgeving.

In de Agenda voor het Waddengebied 2050 hebben overheden, natuurorganisaties, visserijorganisaties en de samenwerkende havens een gezamenlijke koers voor het Waddengebied geformuleerd. Het Uitvoeringsprogramma 2021-2026 is in februari 2023 door het Bestuurlijk Overleg Waddengebied goedgekeurd. Hierin staan dertig initiatieven en vier transities waar partijen tot 2026 aan werken. De voortgang wordt vanaf 2024 jaarlijks gerapporteerd aan de Kamer. Uitgangspunt is dat de uitvoering zoveel mogelijk plaatsvindt via bestaande programma's en projecten.

- De Beheerautoriteit Waddenzee (een collectief van beheerders in de Waddenzee) heeft een eerste versie van het Integraal Beheerplan Waddenzee opgesteld. Hierdoor worden verbeteringen doorgevoerd bij de integrale vergunningverlening, in toezicht en handhaving en bij het onderhoud van de rijshouten dammen, die dienen om het aanslibbingsproces te versnellen.
- Het Bestuurlijk Overleg Waddengebied heeft ingestemd met het Ecologisch Impulspakket Waddengebied. Hiermee is € 18 miljoen beschikbaar voor investeringen in de ecologie van het Waddengebied. Bijvoorbeeld voor de implementatie van het Broedvogelactieplan ‘Wij & Wadvogels’, voor aanvullend onderzoek en monitoring van vogels (Waakvogels), voor het herstel van zoet-zout-overgangen en voor onderzoek naar ecologische effecten van klimaatverandering.
- Het beheerplan Natura 2000 voor de Waddenzee is geëvalueerd. De uitkomsten worden meegenomen in de ontwikkeling van het nieuwe beheerplan. Rijkswaterstaat werkt daarvoor samen met verantwoordelijke overheden, belanghebbenden en terreinbeheerders.
- Onder aanvoering van waterschap Noorderzijlvest en het Hoogwaterbeschermingsprogramma (HWBP) hebben diverse organisaties de handen ineengeslagen voor de dijkversterking Lauwersmeer-Vierhuizergat. Bij de dijkversterking krijgen PAGW-doelen een concrete invulling. Niet alleen wordt de over-

gang van de dijk naar de Waddenzee geleidelijker, ook de Waddenzee zelf krijgt binnendijks meer ruimte. De uitvoering van de dijkversterking is gestart.

- Nederland heeft in mei samen met Duitsland en Denemarken de verklaring van Wilhelmshaven getekend. Hierin geven de landen aan gezamenlijk te willen (blijven) werken aan hun ambitie om het UNESCO werelderfgoed te beschermen. Ze zijn overeengekomen om te starten met belangrijke uitdagingen omtrent de implementatie van het 'Single Integrated Management Plan for ONE Wadden Sea World Heritage' (SIMP).

Eems-Dollard

Eems-Dollard is aangewezen als gebied voor de Vogelrichtlijn én sinds 2017 ook voor de Habitatrichtlijn onder het Europese netwerk van beschermd Natura 2000-gebieden. Daarom is in 2023 een supplement aan het Natura 2000-beheerplan voor de Waddenzee toegevoegd. Dit plan is geldig voor de periode 2024-2030. Daarnaast is het Programma Eems-Dollard 2050 verder uitgevoerd. Het doel hiervan is natuurherstel in dit estuarium. Jaarlijks wordt één miljoen ton slib uit de Eems-Dollard ontrokken om de vertroebeling van het water terug te dringen. Resultaten zijn:

- De pilot Kleirijperij bij Delfzijl is afgerond. De resultaten laten zien dat het mogelijk is om zout slib uit de Eems-Dollard te laten rijpen tot geschikte dijkenklei.
- Op een stukje Waddenzeedijk in Noordoost-Groningen is de sterkte van verschillende soorten gras getest. Een grote golfsimulator op de dijk liet zien welk grasmengsel het best bestand is tegen extreme golven.
- De herinrichting van Kleine Polder in Termunterzijl als natuur- en recreatiegebied is afgerond. Voor vissen en vogels zijn waterpartijen en natuureilanden ontwikkeld. Daarnaast is er een zwemplaats met speeleiland met speeltoestellen aangelegd en een uitkijktoren geplaatst.

IJsselmeergebied

Met de Gebiedsagenda IJsselmeergebied 2050 spannen overheden zich in om gezamenlijk te investeren in de natuur en ruimtelijke kwaliteit van het IJsselmeergebied. Een aantal belangrijke projecten voor natuurontwikkeling en vismigratie is in voorbereiding.

- Aan de Noord-Hollandse Markermeerkust versterken we de bestaande natuurwaarden met de aanleg van achteroeveren, natuurvriendelijke oevers en voorzieningen van vismigratie.
- Bij de Oostvaardersoevers leggen we natte verbindingen aan naar de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen en onderzoeken we hoe we deze plassen met het Markermeer kunnen verbinden.
- Langs de Friese IJsselmeerkust verbinden we binnendijks met buitendijks gebied via geleidelijke overgangen tussen land en water.
- In de Wieringerhoek onderzoeken we de opties voor betere migratiemogelijkheden voor trekvissen, veilig broedgebied voor vogels en kansen voor brakwater.
- De aanleg van de Marker Wadden, een nieuw natuurgebied in het Markermeer, is afgerond. Met de bouw van zeven eilanden is een eilandengroep ontstaan van ongeveer 1.300 hectare, inclusief het onderwaterlandschap.

Zuidwestelijke Delta

In de Zuidwestelijke Delta richten we ons onder andere op de realisatie van beperkt getij, verbetering van de waterkwaliteit en de toevoeging van zand:

- We onderzoeken de zoutverspreiding, visintrek en ecologische effecten van de openstelling van de Haringvlietsluizen.
- We willen de waterkwaliteit in de Grevelingen verbeteren door beperkt getij terug te brengen
- We gaan in de pilot Welzinge en Schorerpolder (ten oosten van Vlissingen) toewerken naar een nieuwe inrichting van het

gebied. Dit gebeurt integraal waarbij de verschillende opgaven in het gebied (klimaatbestendige natuur, landbouw en waterveiligheid) gezamenlijk worden aangepakt.

- Tot slot bereiden we zandsuppletie (extra zand spuiten of storten) voor in de Galgeplaat en in de kom van de Oosterschelde.

Westerschelde

Nederland en Vlaanderen hebben een verdrag over de uitvoering van de [Ontwikkelingsschets 2010 Schelde-estuarium](#). Hierin staan onder andere afspraken over de verdieping van de vaargeul in de Westerschelde en de realisatie van natuur in de riviermond: 600 hectare in Nederland, waarvan circa 300 hectare in de Hedwige polder.

- De projecten zijn alle nagenoeg afgerond. De doelstelling van 600 hectare natuur in het Westerschelde-estuarium is hiermee gerealiseerd (zie [tabel 3](#)).
- In de Hedwige polder stroomt het water met eb en vloed het gebied in en uit. Inmiddels wordt gewerkt aan de afronding van de Panoramaheuvel.
- Voor het project Zimmerman is besloten de aanleg van stekdammen te beperken tot de reeds aangelegde stekdam.
- In de komende periode wordt verder gewerkt aan de organisatie van beheer en onderhoud, nazorg op de afgeronde projecten, het landbouwflankerend beleid en de gebiedsontwikkelingen. Onderdeel van deze gebiedsontwikkelingen is de realisatie van een gecombineerde uitkijk- en radartoren op de Panoramaheuvel in de Hedwige polder.

Natuurherstel Westerschelde	Oppervlak (ha)
Ontpoldering	359
Hedwige polder	312
Zwin	12
Perkpolder	35
Gecontroleerd Gereduceerd Getij	121
Waterdunen	121
Buitendijkse Maatregelen	171
Schorverjonging Scheldedijk	10
Kwaliteitsverbetering Sieperdaschor	28
Kwaliteitsverbetering Zwin	10
Bath	27
Baalhoek	33
Knuitershoek	27
Ossenisse	26
Zimmermangeul	10
Totaal	651

Tabel 3: Realisatie van natuur in de Westerschelde in hectare.

Bron: Provincie Zeeland

Grote rivieren

In de grote rivieren is een aantal belangrijke projecten voor natuurontwikkeling in voorbereiding met de Programmatische Aanpak Grote Wateren. Deze projecten beogen een robuust ecologisch systeem in het rivierenlandschap, waar vele soorten van profiteren. Zo worden in de IJssel-Vechtdelta en in de Gelderse Poort riet- en veenmoerassen, natte graslanden, ooibossen, natuurlijke oevers en geulen ontwikkeld. Voor de Rijn-Maasmonding vindt een verkenning plaats van maatregelen om een robuust ecologisch systeem te ontwikkelen. De projecten Meanderende Maas en Vierwaarden zetten in op een combinatie van natuurontwikkeling en hoogwaterbescherming.

Het programma Nadere Uitwerking Rivierengebied (NURG) - waarbij een deel van de uiterwaarden als natuur wordt ingericht - is in 2020 afgesloten, maar was toen nog niet volledig uitgevoerd. Staatsbosbeheer voert de komende jaren de resterende taakstelling van circa 800 hectare uit in samenhang met andere programma's, zoals de Programmatische Aanpak Grote Wateren of de Kaderrichtlijn Water. In 2023 is 0 ha verworven en 149 hectare ingericht, waardoor van de opgave van 6.685 hectare nu in totaal 6.539 hectare is verworven en 6.067 hectare ingericht en in beheer is.

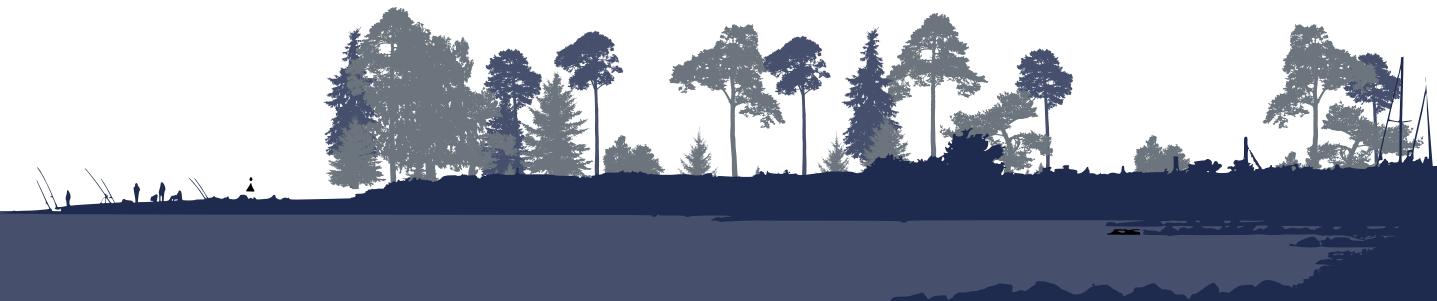
4.2 Caribisch Nederland

Het Rijk heeft € 35 miljoen beschikbaar gesteld voor de uitvoering van fase 1 van het [Natuur en Milieubeleidsplan Caribisch Nederland 2020-2030](#) (NMBP). Op de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba is een programmastructuur opgezet om doelmatig en doeltreffend meerjarige maatregelen uit te voeren. Deze maatregelen zijn gericht op onder andere erosiebestrijding, herstel en behoud van habitats en soorten, verbetering van waterkwaliteit, afval- en afvalwaterbeheer, versterking van de voedselzekerheid en onderzoek en monitoring. De meeste programma's en projecten zijn inmiddels gestart. De eerste fase van het NMBP wordt in 2024 geëvalueerd.

4.3 Ontsnippering rijksinfrastructuur

Natuurgebieden in Nederland zijn de afgelopen decennia versnipperd geraakt door de aanleg van wegen, vaarwegen en spoorwegen. In het wild levende dieren zijn daardoor steeds meer vast komen te zitten in een onnatuurlijk klein leefgebied. Daarom werken Rijk en provincies samen aan natuurlijke verbindingen tussen natuurgebieden. Dit doen we met de aanleg van ecoducten, ecoduikers, faunatunnels en makkelijk uitbreidbare oevers rondom Rijksinfrastructuur. De dieren waarvoor de voorzieningen bedoeld zijn, gebruiken deze verbindingen intensief.

Het hiertoe opgestelde [Meerjarenprogramma Ontsnippering](#) (MJPO) is in 2018 afgerond. Sindsdien zijn 17 van de 28 overgebleven knelpunten opgelost, waarvan een in 2023. Voor drie knelpunten zijn in 2023 voorbereidende werkzaamheden gestart en is de verwachting dat deze in 2024 worden afgerond. Er resteren nog acht knelpunten. Hiervan zijn de uit te voeren maatregelen gekoppeld aan grote infrastructuurprojecten die nog niet in uitvoering zijn. Deze projecten lagen in 2023 onder andere stil als gevolg van de stikstofproblematiek.

Samenwerking Rijk en provincies

A photograph showing a man and a woman walking away from the camera on a dirt path through a forest. The trees are tall and thin, with some bare branches. The ground is covered in green grass and brown leaf litter. The lighting suggests it's either sunrise or sunset, casting long shadows and giving the scene a warm, golden glow.

In dit hoofdstuk doen we verslag van vier onderwerpen waarvoor Rijk en provincies intensief samenwerken: de regeling Versneld natuurherstel (zie 5.1), het Programma Natuur (5.2), de Landelijke Bossenstrategie (5.3) en de Nationale Parken (5.4). In het Programma Natuur richten we ons op gebieden met een te hoge stikstofdepositie. Met de Bossenstrategie werken we aan een gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos.

5.1 Regeling Versneld natuurherstel

De Regeling Versneld Natuurherstel is een snelle, eenmalige impuls die bijdraagt aan hetzelfde doel als de meerjarige middelen van het Programma Natuur, namelijk natuurherstel in Natura 2000-gebieden. De maatregelen betreffen hier vooral het verwijderen van opslag, toevoegen van steenmeel, hydrologische maatregelen, begrazing, plagen en chopperen. Deze regeling loopt tot en met 2025.

5.2 Programma Natuur

Het [Programma Natuur](#) is gericht op de realisatie van de benodigde condities voor een landelijk gunstige staat van instandhouding van VHR soorten en habitattypen in Natura 2000-gebieden en leefgebieden waar sprake is van een te hoge stikstofdepositie voor stikstofgevoelige soorten en habitats.

In het [Uitvoeringsprogramma Natuur](#) hebben Rijk en provincies bestuurlijk afgesproken dat de middelen van het Uitvoeringsprogramma aanvullend op het Natuurpact worden ingezet. Het Programma Natuur kent twee fases: fase 1 met uitvoeringstermijn 2021-2026 en fase 2 met uitvoeringstermijn 2024-2032. Om de provincies voldoende tijd te geven om de gebiedsgerichte aanpak in en rond de diverse Natura 2000-gebieden zorgvuldig en adequaat uit te voeren is de uitvoeringstermijn van fase 1 verlengd van 2025 naar 2026. Deze wijzigingsregeling is op 10 januari 2024 gepubliceerd in de [Staatscourant](#).

In de eerste fase voeren de provincies voornamelijk die projecten uit waarvoor de plannen gereed zijn of in een dusdanig vergevorderd stadium zijn dat de uitvoering op korte termijn kan starten. Deze projecten zijn per provincie vastgelegd in een Provinciaal Uitvoeringsprogramma. Het Rijk financiert deze projecten via de [Regeling Specifieke Uitkering Programma Natuur](#).

In de tweede fase (2024–2032) worden soortgelijke projecten uitgevoerd op basis van een geactualiseerd Provinciaal Uitvoeringsprogramma. Hierin is een strategie opgenomen voor een integrale, gebiedsspecifieke aanpak van natuur- en systeemherstel in relatie tot de bijdrage aan de landelijke opgave en in combinatie met gerichte inzet van bronmaatregelen ter beperking van emissies en gerelateerd aan het beoogde doelbereik. Het Programma Natuur voorziet daarnaast in aanvullende maatregelen die noodzakelijk zijn voor natuurverbetering, zoals een verhoging van de vergoeding van het natuurbeheer (van 75% naar 84% van de normkosten), een versterking van het Kennisnetwerk Ontwikkeling en Beheer Natuurkwaliteit (OBN) en verbetering van de monitoring. De inzet op deze maatregelen wordt in deze rapportage buiten beschouwing gelaten.

Voortgang in 2023

In 2023 zijn meer maatregelen uit de eerste fase afferond en de voorbereidingen voor de tweede fase gestart.

Fase 1 met uitvoeringstermijn 2021 - 2026

Voor de eerste fase van het Programma Natuur heeft het Rijk circa € 600 miljoen beschikbaar gesteld en verdeeld over de individuele provincies. Eind 2023 hebben de provincies circa 25% van de afgesproken maatregelen (weergegeven in hectares) afferond. Daarmee is het percentage afferond verdubbeld ten opzichte van eind 2022. Van de areaalopgave is 48% in uitvoering.

De uitvoeringstermijn van de regeling is verlengd met één jaar (van 31 december 2025 naar 31 december 2026) en op 10 januari 2024 gepubliceerd in de [Staatscourant](#). Verlenging was noodzakelijk om de provincies voldoende tijd te geven voor het zorgvuldig en adequaat uitvoeren van de gebiedsgerichte aanpak in en rond de diverse natuurgebieden en daarmee tevens voldoende tijd te geven om de middelen die op grond van deze regeling beschikbaar zijn gesteld uit te geven.

Samenvatting

Provincie	A Verbetering kwaliteit			B Hydrologische verbetering			C1 Versnelling verwerving			C2 Optimaliseren inrichting			D Overgangszones			E Overig kwaliteit			F Boscompensatie		
	Type maatregelen	Verwijderen opslag, plaggen, begrazing, verschralen, bekalken, kleinschalige aanleg en inrichting	Hydrologisch onderzoek, moerasontwikkeling, waterpeil verhogen, vernatten, onderhoud aan sloten, water vasthouden, verontdiepen	Sleutelhectares NNN	Additionele inrichting voor natuurherstel op sleutelhectares	Natuurinclusieve landbouw, ecologische verbindingen, additionele verwerving voor natuur	Zonering recreatie, bestrijding invasieve exoten	Aanleg van bos (bij voorkeur buiten het NNN)													
Groningen	1.031	0	921	162	0	107	0	0	0	0	0	0	16	16	0	848	0	848	niet van toepassing		
Fryslân	3.023	76	659	3.930	61	1.175	197	161	18	0	0	0	360	0	45	133	0	133	niet van toepassing		
Drenthe	1.740	1.037	703	14.152	6.793	7.359	0	0	0	3.923	0	3.923	0	0	0	350	350	0	39	16	23
Overijssel	20.952	7.134	13.818	7.290	563	6.727	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	170	6	155
Flevoland	1.043	465	561	703	63	211	45	0	45	45	0	45	750	0	0	0	0	0	niet van toepassing		
Gelderland	4.828	2.166	2.580	1.610	0	0	0	0	0	0	0	0	2.650	6	1.892	240	50	5	120	20	16
Utrecht	326	23	298	390	0	77	0	0	0	0	0	0	35	0	35	155	0	155	7	0	7
Noord-Holland	1.327	0	1.326	782	282	165	157	82	8	59	42	0	100	100	0	330	200	127	31	0	19
Zuid-Holland	1.207	404	903	1.062	25	65	396	0	0	396	0	0	107	0	0	318	0	0	2	0	0
Zeeland	751	110	615	1.971	849	0	48	0	0	52	0	0	1.167	50	65	4.107	1.686	1.300	4	0	0
Noord-Brabant	13.545	3.719	5.697	17.092	5.550	7.188	589	0	99	1.496	5	174	11.398	0	100	1.392	426	891	811	2	113
Limburg	2.485	264	2.206	171	36	135	0	0	0	0	0	0	6	1	5	2.718	1.055	1.663	29	0	29
EINDTOTAAL	52.257	15.398	30.287	49.315	14.222	23.209	1.432	243	170	5.971	47	4.142	16.589	173	2.142	10.591	3.767	5.122	1.213	44	362

Tabel 4: Samenvatting opgave en voortgang per categorie maatregelen per provincie in 2023.

In [tabel 4](#) staat een samenvatting van de opgave en voortgang per categorie maatregelen per provincie. In [tabel 10](#) in bijlage 3 staan de opgave en de voortgang van de categorieën maatregelen per natuurgebied per provincie. Opgave en voortgang zijn weergegeven in hectares en betreffen de oppervlakte waarop de maatregelen effect zullen hebben. De weergegeven hectares kunnen overlappen tussen de categorieën maatregelen en zijn derhalve niet in zijn totaliteit opgeteld.

Ook Rijkswaterstaat voert in het kader van Programma Natuur fase 1 een opdracht uit om natuurherstelmaatregelen te nemen. De maatregelen richten zich op verbeteren van kwaliteit, overgangsgebieden (waaronder bermbeheer) en optimalisatie inrichting (bijvoorbeeld in de Noordwaard). Daarnaast wordt er onderzoek gedaan ten behoeve van maatregelen voor fase 2. De opdracht is in 2022 begonnen en in 2023 zijn veel maatregelen opgestart.

Fase 2 met uitvoeringstermijn 2024 - 2032

Voor de tweede fase van het Programma Natuur heeft het Rijk € 1,35 miljard beschikbaar gesteld en verdeeld over de provincies. In de tweede fase zal opgavegericht worden gestuurd en worden ingezet op het nemen van herstelmaatregelen, inclusief systeemherstelmaatregelen om de invloed van verzuring, vermeting en verdroging van de stikstofgevoelige natuur tegen te gaan. Met

voorrang zal worden ingezet op stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten in Natura 2000-gebieden en buiten Natura 2000-gebieden gelegen stikstofgevoelige gebieden behorende tot het Natuurnetwerk Nederland.

Het uitgangspunt is systeemverbetering. Om meer inzicht te verkrijgen in maatregelen die noodzakelijk zijn hebben de bevoegde gezagen natuurdoelanalyses opgesteld voor de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Deze natuurdoelanalyses vormen een belangrijke basis voor de tweede fase van Programma Natuur.

In 2023 is de voorbereiding gestart voor het opstellen van de Regeling Specifieke Uitkering Natuur - fase twee en zijn provincies gestart met het actualiseren van de uitvoeringsprogramma's voor deze tweede fase. De regeling is op 26 juni 2024 gepubliceerd in de Staatscourant en kent één aanvraagperiode. Het voornemen is om de regeling in 2027 te wijzigen en budget beschikbaar te stellen voor een tweede aanvraagperiode. De toepassing van twee aanvraagperioden geeft de mogelijkheid om tussentijds bij te sturen, bijvoorbeeld als er zich kansen voordoen die leiden tot een extra hoog doelbereik of als onvoldoende prioritaire opgaven kunnen worden gerealiseerd.

5.3 Landelijke Bossenstrategie

In 2021 is gestart met de uitvoering van de [Landelijke Bossenstrategie](#). Rijk en provincies hebben deze strategie in 2020 opgesteld om te zorgen voor een gezond, toekomstbestendig en maatschappelijk gewaardeerd bos. Met onder andere 37.400 hectare bosuitbreiding en revitalisering van het bestaande bos per 2030 geven Rijk en provincies invulling aan klimaatdoelstellingen en verbetering van de biodiversiteit.

In totaal is er tot en met 2023 binnen en buiten het NNN samen met de bovenwettelijke compensatie 1.436 hectare bos gerealiseerd (zie [tabel 5](#)). Dit staat gelijk aan 4% van de totale bosuitbreidingsopgave. Het tempo van realisatie ligt daarmee ver achter op de gestelde doelen. In plaats van een noodzakelijke versnelling, laten de cijfers na een eerste voorzichtige start tot en

met 2022, een stagnatie zien in 2023. Een belangrijke reden hiervoor is de aanhoudende onzekerheid over de financiering, onder meer door het wegvalLEN van het Transitiefonds. Nieuwe middelen voor financiering zijn (vooralsnog) niet voorzien. Daarmee staat het behalen van de [doelen uit de Bossenstrategie](#), als onderdeel van de uitvoering van het Klimaatakkoord, onder druk.

In juni 2024 heeft het Rijk middelen toegekend aan de door de provincies voor reeds ingediende maatregelpakketten in het kader van de gebiedsgerichte aanpak. De verwachting is dat deze middelen deels zullen worden ingezet voor de aanleg van nieuw bos, groenblauwe dooradering en revitalisering. Dit is een impuls voor de komende twee jaar, maar onvoldoende om de doelen van de bossenstrategie te kunnen halen op de langere termijn.

	Bosuitbreiding binnen NNN			Compensatie ontbossing N2000	Meer natuurbos	Bosuitbreiding buiten NNN	
	2021	2022	2023	t/m 2023	t/m 2023	t/m 2023	t/m 2023
Drenthe	0	36	75	111	6	106	2
Flevoland	0	50	0	50	0	48	30
Fryslân	6	0	0	6	0	6	0
Gelderland	69	27	27	123	24	86	90
Groningen	0	3	14	17	0	13	7
Limburg*	4	0	11	15	0	8	4
Noord-Brabant	182	215	200	598	0	437	**
Noord-Holland	0	9	2	11	1	11	37
Overijssel	1	88	16	104	14	1.611	20
Utrecht	6	7	10	23	0	563	20***
Zeeland	51	9	52	112	0	111	4
Zuid-Holland	8	0	0	8	0	8	2
Totaal	326	445	406	1.177	44	3.007	215

Tabel 5: Gerealiseerde hectares ten behoeve van de bosuitbreidingsdoelstelling uit de bossenstrategie per provincie.

* De cijfers van de provincie Limburg zijn niet compleet, omdat alleen de vóór 2023 gedigitaliseerde data zijn meegenomen én de areaaluitbreiding-data van niet alle terreinbeherende organisaties in de cijfers zijn opgenomen. Volgend jaar zal de provincie dit corrigeren.

** Provincie Noord-Brabant kon geen gegevens aanleveren voor bosaanleg buiten NNN

*** In de 9e VRN heeft de provincie Utrecht bij Bosuitbreiding buiten NNN (71,4ha) ook de bomenuitdeelacties meegeteld. Deze zijn er bij deze rapportage uitgelaten en daarom valt de gerealiseerde bosuitbreiding lager uit.

5.4 Nationale Parken

Op 19 juni 2023 is het [Beweidsprogramma Nationale Parken 2024-2030](#) gepubliceerd. Dit Beweidsprogramma is opgesteld door parken, provincies en partners onder regie van LNV en gaat in op de wijze waarop parkorganisaties, provincies, Rijk en partners de komende jaren de nationale parken willen ontwikkelen tot robuuste natuur- en landschapsgebieden met onthaalfunctie (beleefbare parken), de basis van een nationaal park is natuur (zie [figuur 16](#)). Het programma bevat onder andere ambities, doelen en basiseisen waar bestaande parken op termijn en nieuwe parken bij aanvang aan moeten voldoen. In 2023 hebben Rijk en provincies afspraken gemaakt over de financiering van het Beweidsprogramma.

- Voor de uitvoering van het Beweidsprogramma is onder andere een Subsidieregeling voor de ondersteuning van nationale parken opgesteld, zijn de kwaliteitseisen voor een nationaal park nader uitgewerkt en is gestart met de opzet van een monitoringssysteem.
- Tevens wordt gewerkt aan een nieuwe parkendeal, waarin afspraken worden gemaakt met de parkorganisaties, de partners en de natuurerreinbeheerders over hun bijdragen aan de realisatie van de doelen.
- Het Rijk heeft € 5 miljoen per jaar extra gereserveerd voor uitvoering van het Beweidsprogramma.
- Voor Nationaal Park Drentsche Aa en Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug zijn verzoeken tot herbegrenzing ingediend. Eerdere aanvragen voor statusverlening voor de gebieden Van Gogh en Hollandse Duinen zijn voorlopig aangehouden.

Figuur 16: Geografisch overzicht van de nationale parken in Nederland.

BIJLAGEN

Bijlage 1

Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie

Tabel 6 geeft per provincie de voortgang weer in hectares verwerving, inrichting en natuur binnen het NNN, met SVNL-subsidie en zonder SVNL-subsidie voor de periode 2011-2023. Ook is de resterende inrichtingsambitie voor de realisatie van het NNN in 2027 opgenomen. De resterende inrichtingsambitie van de twaalf provincies tezamen is groter dan het resterende deel van de 80.000 hectare die is afgesproken in het Natuurpact.

Conform het Natuurpact zou er namelijk nog 29.520 hectare (=80.000 – 50.480) moeten worden ingericht tot 2027. Provincies hebben echter een aanvullende ambitie van 6.125 hectare waarmee de totale resterende inrichtingsambitie uitkomt op de getoonde 35.647 hectare.

Toelichting datacorrecties

Ieder jaar vinden (kleine) datacorrecties plaats. De oorzaak ligt onder meer in de complexiteit om (gedetailleerde) geo-informatie zorgvuldig te registreren en te abstracteren naar landelijke overzichten. In 2022 is een analyse uitgevoerd van datacorrecties in voorgaande jaren. Uit deze analyse blijkt dat de jaarcijfers in de VRN voor verwerving en inrichting binnen kleine marges (van enkele tot soms tientallen hectares) kunnen fluctueren. Genoemde oorzaken van dergelijke fluctuaties zijn correcties vanwege onenigheid over de uitgevoerde inrichting (niet ingericht of inrichting voldeed niet aan de voorwaarden), correcties van ten onrechte aangemelde of afgemelde inrichting (door voortschrijdend inzicht of door fouten) of correcties vanwege compensatie aanleg infrastructuur (nieuwe ingerichte natuur elders compenseren). Omdat het kleine marges betreft en de onderbouwende argumenten plausibel zijn, accepteren de provincies en LVVN deze afwijkingen en is besloten om deze kleine datacorrecties (net als in voorgaande jaren) te corrigeren in het jaar van rapportage.

Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie

Provincie	Verwerving vanaf 2011	Inrichting sinds 2011*	Natuur in het NNN			Resterende Inrichtingsambitie
			met SVNL subsidie	zonder SVNL subsidie	totaal	
Drenthe	3.272	7.577	54.630	7.240	61.870	6.097
Flevoland	8	523	23.781	2.499	26.280	105
Fryslân	1.634	4.397	62.671	20.116	82.788	3.476
Gelderland	3.788	6.463	91.331	42.921	134.252	1.951
Groningen	1.892	4.114	16.381	5.025	21.406	2.700
Limburg	2.501	2.176	30.999	17.974	48.973	1.253
Noord-Brabant	6.016	7.494	82.299	38.046	120.344	7.706
Noord-Holland	3.168	6.064	28.223	24.223	52.447	4.116
Overijssel	3.292	5.526	46.524	13.169	59.692	2.673
Utrecht	1.032	2.502	22.067	9.471	31.538	1.768
Zeeland	652	1.227	20.743	18.107	38.850	646
Zuid-Holland	4.096	2.417	19.797	6.573	26.370	3.156
Totaal	31.350	50.480	499.446	205.365	704.811	35.647

Tabel 6: Voortgang en inrichtingsambitie NNN per provincie in hectares

* Van ‘Inrichting sinds 2011’ kan een deel al voor 2011 verworven zijn.

Onderhanden hectares

Tabel 7 geeft een grove schatting van het aantal hectares dat elke provincie op korte termijn (uiterlijk 2025) verwacht in te richten, de zogenaamde onderhanden hectares. In totaal is dat 4.469 hectare (zie kolom D). Daarnaast geven de provincies aan hoeveel hectares zij kansrijk achten om vóór eind 2027 in te richten (15.253 hectare, zie kolom E) en van hoeveel hectares zij de inrichting vóór eind 2027 nog onzeker achten (15.925 hectare, zie kolom F). In deze cijfers is de extra ambitie van 6.125 hectare meegenomen.

	Kwantitatieve Gegevenslevering 10 ^e VRN (2023)					Onderhanden Hectares 2024-2027		
	A	B	C	A+B-C	A+B+C	D	E	F
	Inrichting t/m 2023	Resterende Inrichtingsambitie 2027	Eigen ambitie provincie Noord-Brabant en Noord-Holland	Inrichtingsambitie 2011-2027	Inrichtingsambitie Natuurpact + Eigen ambitie NH en NBR	Inrichting fysiek al gestart: uiterlijk eind 2025 ingericht	Inrichting vóór eind 2027 kansrijk	Inrichting vóór eind 2027 nog onzeker
Drenthe	7.577	6.097		13.674	13.674	200	4.483	1.414
Flevoland	523	105		628	628	105	0	0
Fryslân	4.397	3.476		7.873	7.873	565	1.344	1.567
Gelderland	6.463	1.951		8.414	8.414	750	1.201	0
Groningen	4.114	2.700		6.814	6.814	0	850	1.850
Limburg	2.176	1.253		3.429	3.429	108	432	713
Noord-Brabant	7.494	7.706	3.100	12.100	15.200	806	1.300	5.600
Noord-Holland	6.064	4.116	3.025	7.155	10.180	145	1.913	2.058
Overijssel	5.526	2.673		8.199	8.199	345	1.016	1.312
Utrecht	2.502	1.768		4.270	4.270	57	700	1.011
Zeeland	1.227	646		1.873	1.873	0	446	200
Zuid-Holland	2.417	3.156		5.573	5.573	1.388	1.568	200
	50.480	35.647*	6.125	80.002	86.127	4.469	15.253	15.925
Correctie eigen ambitie boven op de 80.000ha Natuurpact 10 ^e VRN (zie kolom C):								-6.125
Resterende inrichtingsambitie van de 80.000ha Natuurpact: inrichting vóór eind 2027 nog onzeker								9.800

* 2023: 29.520 uit het Natuurpact en 6.127 extra ambitie = 35.647

Tabel 7: Resterende inrichtingsambitie en onderhanden hectares.

Nadere onderbouwing oppervlakten in hectares figuur 10: Schematische weergave NNN, Natura 2000-gebieden en rijkswateren

	A Totaal	B Waarvan in rijkswateren	C Waarvan in uiterwaarden en Biesbosch	D Oppervlakte buiten rijkswateren (A-B)	E Oppervlakte buiten rijkswateren, inclusief uiterwaarden en Biesbosch (C+D)*	F Overlap met rijkswateren (A-E)*
Rijkswateren	6.602.408	6.602.408	76.238			
N2000 binnen Natuur binnen NNN	348.471	92.713	15.521	255.757	271.278	77.193
N2000 binnen Overige NNN	276.432	266.674	2.934	9.758	12.692	263.740
N2000 buiten NNN	1.572.726	1.557.717	9.113	15.009	24.121	1.548.605
Totaal N2000	2.197.629	1.917.105	27.568	280.524	308.092	1.889.537
Overige NNN en N2000	276.432	266.674	2.934	9.758	12.692	263.740
Overige NNN buiten N2000	52.636	4.627	2.763	48.009	50.772	1.864
Totaal Overige NNN 'op het land'	329.068	271.301	5.698	57.767	63.465	265.604
Natuur binnen NNN en N2000	348.471	92.713	15.521	255.757	271.278	77.193
Natuur binnen NNN buiten N2000	356.337	18.163	12.531	338.174	350.705	5.632
Totaal Natuur binnen NNN 'op het land'	704.807	110.876	28.052	593.931	621.983	82.824
Totale overlap NNN en Rijkswateren binnen N2000 gebied	340.933					
Totale overlap NNN en rijkswateren buiten N2000 gebied	7.495					
Totale overlap NNN en rijkswateren (uiterwaarden en Biesbosch zijn hierin niet meegeteld als overlap)	348.428					

Tabel 8: Nadere onderbouwing oppervlakte in hectares over de overlap in figuur 10 (Schematische weergave NNN, Natura 2000-gebieden en rijkswateren).

* In de rijkswateren is het beschermingsregime van het NNN niet van toepassing uitgezonderd uiterwaarden en Biesbosch (zie artikel 7.5 en 7.6 Besluit Kwaliteit Leefomgeving).

Ecosysteemtypen ingerichte natuur

In deze VRN is voor het eerst een nadere opsplitsing opgenomen welke nieuwe natuur is ingericht vanaf 2011 t/m 2023. Op basis van een hoofdingeling in ecosysteemtypen (zoals PBL die ook hanteert: zie [indicator 6 in bijlage 2](#)) is hieronder de nieuwe inrichting onderverdeeld in ecosysteemtypen op basis van de SVNL-beheertypen. De oppervlakte ecosysteemtypen is berekend op basis van de provinciale natuurbeheerplankaarten. Als de nieuwe inrichting nog niet is opgenomen in de provinciale natuurbeheerplankaart, dan valt deze onder de categorie 'In ontwikkeling'.

Ecosysteemtypen	SVNL-beheertypen:	In ha	% totaal
Grootschalige, dynamische natuur	No1	2.370	5%
Rivieren/Beken en bronnen/Stilstaande wateren	No2 t/m No4	1.417	3%
Moeras	No5 + No6.01 + No6.02	3.954	8%
Heide	No6.03 t/m No6.06 + No7	814	2%
Open Duin	No8	250	0%
(Half)natuurlijk grasland	No9 t/m N13	34.422	68%
Bos	N14 t/m N17	2.720	5%
Landschapselementen	L	305	1%
In ontwikkeling		4.229	8%
Totaal ingericht vanaf 2011		50.480	100%

Tabel 9: Ecosysteemtypen Ingerichte Natuur (vanaf 2011 t/m 2023).

Bijlage 2

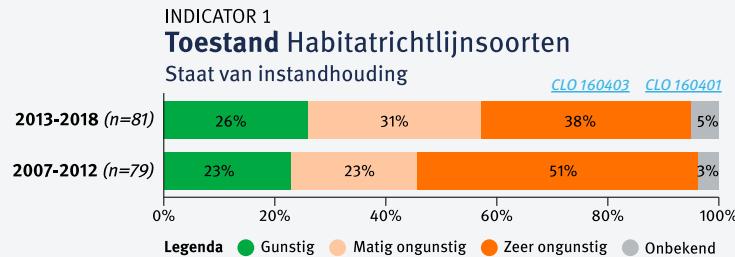
Indicatoren natuurkwaliteit

De indicatoren in de VRN geven een landelijk beeld van de natuurkwaliteit en rapporteren dus niet op provinciaal niveau of op gebiedsniveau. Voor de indicatoren is gebruikgemaakt van bestaande meetgegevens en indicatoren.

Beschrijving natuurindicatoren en natuurkwaliteit

In figuur 17 zijn de acht indicatoren weergegeven. De figuur geeft de toestand en de trend weer van soorten en van ecosystemen in Nederland. Daarbij maken we onderscheid tussen de soorten en habitattypen van de Vogel- en Habitatrichtlijn enerzijds, deze indicatoren volgen uit onze internationale rapportageverplichtingen, en ‘alle’ soorten en ‘alle’ ecosystemen anderzijds. Er zijn namelijk meer soorten en ecosystemen waar we beleid voor maken en beheer voor uitvoeren. Daarom gebruiken we ook indicatoren die de toestand en trends beschrijven van ‘alle’ soorten en ecosystemen waarvan monitoringgegevens beschikbaar zijn. De linkjes bij de indicatoren in de figuren verwijzen naar de officiële databron waar de indicator op is gebaseerd.

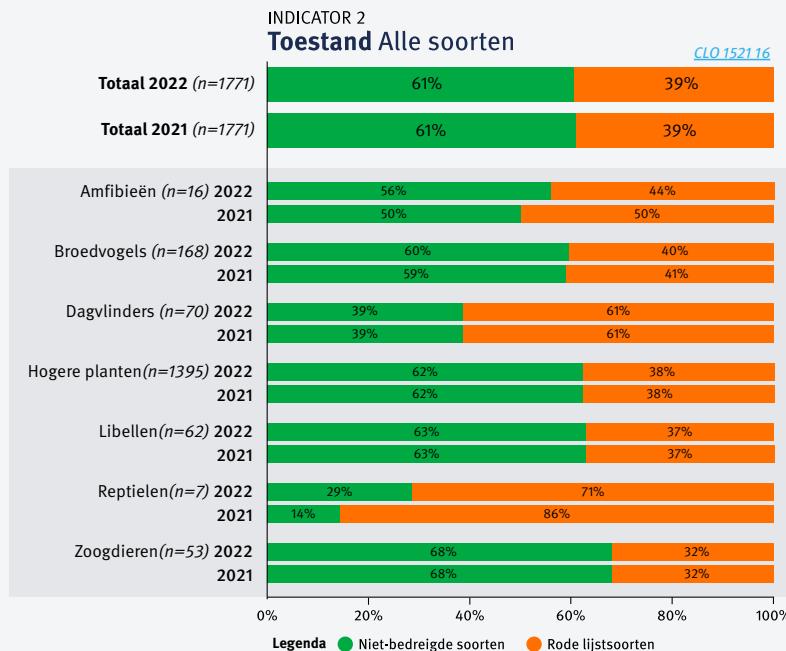
1. Toestand Habitatrichtlijnsoorten (geen update in 10^e VRN)

Figuur 17.1: Toestand Habitatrichtlijnsoorten

Deze indicator geeft voor de 81 Habitatrichtlijnsoorten (HR-soorten) aan hoeveel procent landelijk in een gunstige, matig ongunstige of zeer ongunstige staat van instandhouding (Svl) verkeert. Eens in de zes jaar bepalen we de landelijke Svl voor de HR-rapportage aan de EU. De percentages voor deze indicator passen we (ook) niet jaarlijks aan. Alle vogels ontbreken in deze indicator, omdat daarvoor geen Svl wordt gerapporteerd. Voor 26% (21 soorten) van de HR-soorten is een landelijk gunstige Svl gerapporteerd. Dat duidt op een lichte verbetering ten opzichte van de vorige periode (2007- 2012), toen 23% van de HR-soorten een landelijk gunstige Svl had (18 van de toen 79 HR-soorten). Bijna driekwart van de HR-soorten bevindt zich nog niet in een landelijke gunstige Svl.

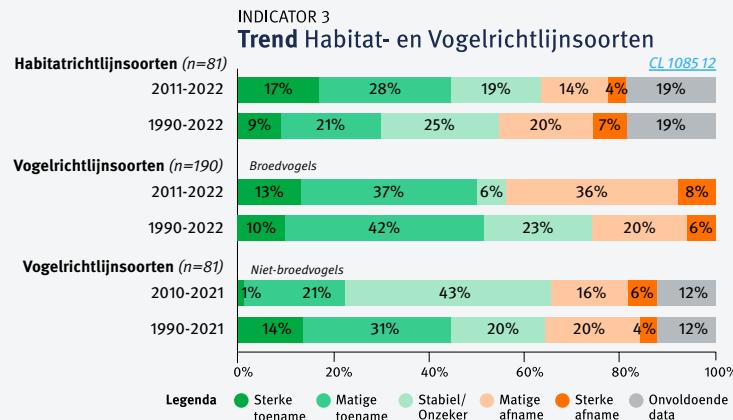
2. Toestand ‘alle’ soorten (geen update in 10^e VRN)

Figuur 17.2: Toestand Alle soorten

Gaat het om de toestand van ‘alle’ soorten, dan wordt bijna 39% (689 soorten) van de in totaal 1.771 soorten ‘bedreigd’. Deze indicator is gebaseerd op de Rode Lijsten. Er zijn in totaal achttien Rode Lijsten voor onder andere zoogdieren, dagvlinders en bijen. Hiervan berekent het CBS voor zeven beleidsmatig belangrijke soortgroepen jaarlijks het percentage soorten met een bedreigde status volgens de Rode Lijst Methodiek. Dat percentage is opgenomen in indicator 2. Jaarlijks verandert dat percentage maar weinig (39,1% in 2019, 39,2% in 2020, 39,1% in 2021 en 38,9% in 2022). Dat betekent dat in 2022 volgens deze methodiek drie soorten van de 1.771 soorten van de lijst ‘bedreigd’ af zijn gegaan. De verschillende groepen van soorten laten duidelijke verschillen zien in de toestand van deze soorten. 61% van de dagvlinders (31 van de 51 soorten) en 71% van de reptielen (5 van de 7 soorten) worden bedreigd.

3. Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten (update in 10^e VRN van de Habitatrichtlijnsoorten en Vogelrichtlijnsoorten broedvogels)

Figuur 17.3: Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten

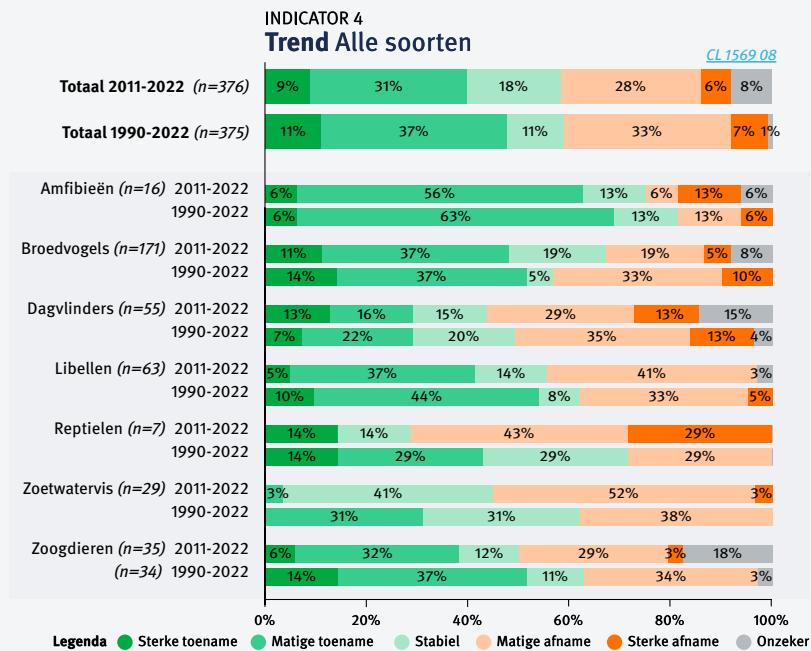
De trend van de VHR-soorten gaat over het percentage soorten van de Vogelrichtlijn én van de Habitatrichtlijn die in aantal een toename vertonen, stabiel zijn, afnemen of waarvan de trend niet bekend is. Naast de 81 HR-soorten zijn bij de trends dus ook soorten van de Vogelrichtlijn meegenomen. Het gaat daarbij om 190 soorten broedvogels en 81 soorten niet-broedvogels (overwinteraars en doortrekkers). Hiervan zijn de percentages afzonderlijk weergegeven over twee perioden. Deze trends worden eenmaal in de zes jaar gerapporteerd aan de EU. Het CBS berekent deze indicator echter jaarlijks op basis van gegevens van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM).

Uit de update van indicator 3 'Trend Habitat- en Vogelrichtlijnsoorten' blijkt dat de meerderheid van de 81 Habitatrichtlijnsoorten over de periode 1990-2022 (lange termijn) een toenemende (37 soorten) of stabiele (15 soorten) trend heeft. Een kleiner deel van deze Habitatrichtlijnsoorten gaat achteruit (14 soorten). Van 15 soorten is de trend (nog) onbekend. Dit beeld is vergelijkbaar met het beeld uit de vorige VRN. De trend over de periode 2011-2022 (korte termijn) geeft een ander beeld, namelijk een toename van 24 soorten, een afname van 21 soorten en 20 soorten zijn stabiel, vergelijkbaar met de vorige VRN.

Het aantal broedvogels van de Vogelrichtlijnsoorten met een toenemende trend is bij de korte termijn-trend hoger (98 soorten, vorig jaar 86 soorten) dan

het aantal afnemende soorten (48 soorten, vorig jaar 49 soorten), een kleine verbetering in vergelijking met de vorige VRN jaar. Bij de lange termijn trend houden de trends in toename (94 soorten) en afname (84 soorten) elkaar in evenwicht, net als in de vorige VRN.

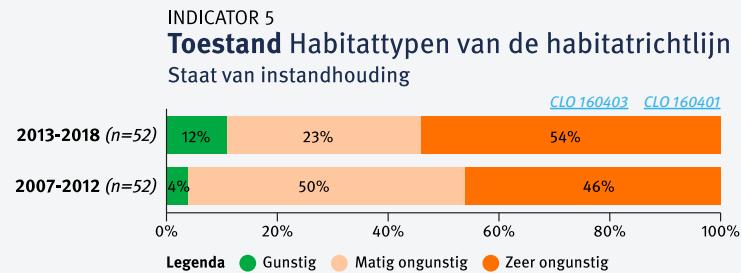
4. Trend alle soorten (update in 10^e VRN)

Figuur 17.4: Trend Alle soorten

'Alle soorten' zijn in totaal 376 inheemse, in Nederland voorkomende soorten waarvan het CBS jaarlijks trends berekent. Deze soorten zijn verdeeld over de soortgroepen amfibieën, broedvogels, dagvlinders, libellen, reptielen, zoetwatervissen en zoogdieren. Het CBS bepaalt deze trend in de populatie-omvang van alle soorten met de jaarlijkse populatietrends (Living Planet Index) van de soorten gemonitord binnen het NEM. Het aantal soorten dat het CBS hierin beschouwt is groter dan het aantal VHR-soorten, omdat het CBS hierin ook andere soorten meeneemt die we in Nederland belangrijk vinden. Als we kijken naar de trends van deze 376 soorten dan gaan daarvan meer soorten vooruit (179) dan achteruit (152). De overige soorten bleven stabiel (42) of hadden een onzeker trend (3). Vooral libellen, amfibieën en zoogdieren namen toe; dagvlinders gingen achteruit.

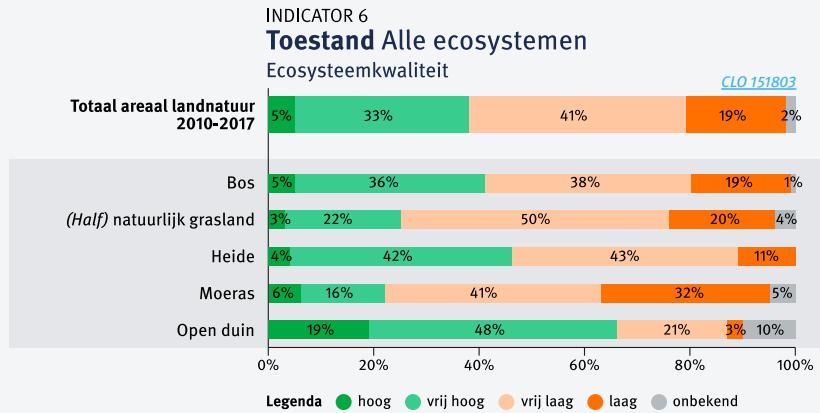
5. Toestand habitattypen van de Habitatie richtlijn (geen update in 10^e VRN)

Figuur 17.5: Toestand Habitattypen van de habitatie richtlijn

In Nederland komen in totaal 52 habitattypen van de Habitatie richtlijn voor (bijvoorbeeld duinbossen of blauwgraslanden) die wettelijk beschermd zijn. De staat van instandhouding (Svl) van deze habitattypen is al jaren ontorekeerd. In de periode 2007-2012 verkeerden slechts twee habitattypen landelijk in een gunstige Svl. In de periode 2013-2018 waren dat er immiddels zes van de 52 (bijna 12%), waarvan vijf duintypen. Dat lijkt een verbetering, maar deels heeft dit een methodische achtergrond, en tegelijk zijn ook drie habitattypen verslechterd. Hierdoor is de gemiddelde Svl eerder stabiel te noemen. Let wel, dit gaat over het aantal habitattypen en niet over de oppervlakte van de Nederlandse natuur die hierbij hoort.

6. Toestand ‘alle’ ecosystemen (nog geen update in 10^e VRN)

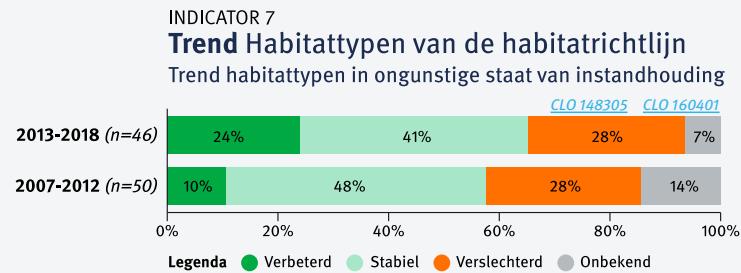

Figuur 17.6: Toestand Alle ecosystemen

Voor de beschrijving van de toestand van ‘alle’ ecosystemen gaan we uit van vijf verschillende ecosystemen die betrekking hebben op de landnatuur: bossen, (half)natuurlijk grasland, heide, open duin en moeras. Deze zijn gebaseerd op de Index NL beheertypen (op basis waarvan de beheersubsidie in het kader van het Subsidieverordening Natuur en Landschap (SVNL) wordt toegekend). De toestand (de natuurkwaliteit) daarvan is bepaald aan de hand van het aantal ‘kwalificerende soorten’ per ecosysteemtype (een samenvatting van beheertypen). Het aantal aangetroffen (of aanvullend geschatte) kwalificerende soorten bepaalt de kwaliteitsklasse. Hoe hoger het aantal, des te beter de kwaliteit. Bij deze indicator zien we dat in 38% van het totale areaal aan landnatuur de kwaliteit vrij hoog tot hoog is. Daarentegen heeft 60% een vrij lage tot lage ecosysteemkwaliteit. Open duinen hebben een relatief hoge kwaliteit (67%), terwijl die van (half)natuurlijk grasland en moerassen relatief laag is, met minder dan 25%.

In het kader van de derde Lerende evaluatie van het Natuurpact werkt het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) aan een actualisatie van deze indicator. Deze indicator kwam echter niet tijdig gereed om op te nemen in de 10^e VRN.

7. Trend habitattypen van de Habitatrichtlijn (geen update in 10^e VRN)

Figuur 17.7: Trend Habitattypen van de habitatrichtlijn

Van de 52 habitattypen verkeren er 46 in een ongunstige staat van instandhouding. Om inzicht te krijgen in welke richting deze 46 habitattypen zich ontwikkelen, is gekeken naar de aan de EU gerapporteerde ‘trends staat van instandhouding’. Deze indicator 7 laat zien dat 11 van de 46 habitattypen (24%) met een ongunstige Svl verbeterd zijn. Tegelijkertijd is er bij 28% (13 habitattypen) sprake van een verdere verslechtering.

8. Trend ‘alle’ ecosystemen (niet in 10^e VRN)

De trend van verschillen in kwaliteit van de verschillende ecosysteemtypen (oppervlakte) kan nog niet worden berekend. Dat kan pas als de kwaliteitsbeoordeling over 2010-2017 herhaald wordt voor een nieuwe opeenvolgende periode. In het kader van de derde Lerende evaluatie van het Natuurpact werkt het PBL aan een actualisatie van indicator 6. Deze indicator kwam echter niet tijdig gereed om op te nemen in de 10^e VRN. Als deze gereed is, kan ook de uitwerking en berekening van indicator 8 plaatsvinden.

Bijlage 3**Voortgang Programma Natuur per provincie**

* Gebieden in rood betreffen projecten die niet alleen in de betreffende provincie, maar samen met een aangrenzende provincie worden uitgevoerd.

Typen maatregelen

Provincie	A Verbetering kwaliteit	B Hydrologische verbetering			C1 Versnelling verwerving			C2 Optimaliseren inrichting			D Overgangszones			E Overig kwaliteit			F Boscompensatie				
Type maatregelen	Verwijderen opslag, plaggen, begrazing, verschralen, bekaiken, kleinschalige aanleg en inrichting	Hydrologisch onderzoek, moerasontwikkeling, waterpeil verhogen, vernatten, onderhoud aan sloten, water vasthouden, verontdiepen			Sleutelhectares NNN			Additionele inrichting voor natuurherstel op sleutelhectares			Natuurinclusieve landbouw, ecologische verbindingen, additionele verwerving voor natuur			Zonering recreatie, bestrijding invasieve exoten			Aanleg van bos (bij voorkeur buiten het NNN)				
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)			
TOTAAL NATURA 2000-GEBIED	48.798	14.859	28.202	45.696	13.263	21.968	1.160	82	107	5.545	47	3.746	15.463	157	2.097	9.819	3.217	4.903			
TOTAAL OVERIG NATUURGEBIED	3.459	540	2.084	3.619	959	1.241	272	161	63	426	0	396	1.126	16	45	772	552	220			
EINDTOTAAL	52.257	15.399	30.286	49.315	14.222	23.209	1.432	243	170	5.971	47	4.142	16.589	173	2.142	10.591	3.769	5.122	1.213	44	362

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie

Groningen																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)
Natura 2000-gebied																					
Liefdinghsbroek				62			62														
Lauwersmeer	321			321													788		788		
Drentse Aa, Leekstermeer en Zuidlaarder- meer	10			10	84		29														
Totaal Groningen	331	0	331	146	0	91	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	788	0	788		
Overig natuurgebied																					
NNN Midden Groningen	60			60			10			10											
NNN Wester- wolde	596			491			6			6								60		60	
NNN Zuidelijk Westerkwartier	44			39												16	16				
Totaal Groningen	700	0	590	16	0	16	0	0	0	0	0	0	16	16	0	60	0	60			
Eindtotaal Groningen	1.031	0	921	162	0	107	0	0	0	0	0	0	16	16	0	848	0	848			
Bos- compensatie																					Niet van toepassing

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie – Groningen*

Fryslân 1/3

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F						
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie						
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)				
Natura 2000-gebied																									
Schiermonnikoog	796			1.024																					
Ameland	20																								
Terschelling	550			45																100		100			
Vlieland	25	15	10																						
Alde Feanen	60	60		60	60																				
Wijnjeterperschar	30			29																					
Van Oordt's Mersken	110		74																						
Rottige Meenthe & Brandemeer				80		80																			
Fochtelooërveen	280		140	1.500		1.000																			
Merengebied	50		15	135																					
Deelen	3																								
Groote Wielen				50		50																			
Totaal Fryslân	1.924	75	268	2.894	60	1.130	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	100	0	100					
Overig natuurgebied																									
Slotplaats	190			10																					
Haulerpolder				24		5																			
Oudemirdumerklif	1	1																							
Lycklamabos	75		75																33		33				
Lindevallei				200																					
Koningsdiep				500	1																				
Surhuizumermeer				170																					
Drogehamstermieden				18																					

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie – Fryslân 1/3*

Fryslân 2/3

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F			
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie			
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	
Buitenpostermieden			15																			
Houtwielen			20																			
ZO Fryslân gescheperde kudde	230																					
Haulerbos	8		2																			
Brandemeer Noord	7		25	25																		
Rotstergaast	8																					
Duurswouderheide	89																					
Zwagermieden	13																					
Wiebes poel 't Zwin			3																			
Noorderwoldermeenthe	7																					
Barten (Linde)	7																					
Prikkedam Tjonger	2																					
Kiekeberg	2																					
Blesdijkerheide	1																					
Bûtenfjild Lodde Hel			15	15																		
Dellebuursterheide & Catspoele			16																			
Oksekop			18																			
Teroelsterveten	5		5																			
Oever Houtfeart	5		5																			

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie – Fryslân 2/3

Fryslân 3/3

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie								
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)
Over de Wymerts	5																				
Ouwers	5																				
Kapellepôle	10																				
Unlân van Jelsma	5		5																		
Easterskar	25																				
Hegewarren							161		161												
De Mieden								18		18											
Bakkeveense Duinen								2													
Wijnjeterper Schar							16														
Nog niet toegerekend aan natuurgebieden (aankoop 3 landbouwbedrijven)													360		45						
Divers - vitalisieren bossen	150		51																		
Divers - terugzetten bosopslag en plagen	20		20																		
Divers - onderzoek bodemkwaliteit	230		230																		
Totaal Fryslân	1.100	1	391	1.036	1	45	197	161	18	0	0	0	360	0	45	33	0	33			
Eindtotaal Fryslân	3.023	76	659	3.930	61	1.175	197	161	18	0	0	0	360	0	45	133	0	133			
Bos-compensatie																				Niet van toepassing	

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie – Fryslân 3/3

Drenthe																				
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F	
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie							
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)		
Natura 2000-gebied																				
Drentsche Aa	86	42	44	1.656	795	861				1.019	0	1.019								
Hunze (Zuid-laardermeer)	198	95	103	844	405	439				864	0	864								
Noordwest Drenthe (Fochteloërveld, Norgerveld, Leekstermeerveld)	292	104	188	1.956	939	1.017				422	0	422								
Bargerveen	288	138	150	2.818	1.352	1.466				310	0	310								
Oude Diep (Mantingerbos, Mantingerzand)	150	129	21	1.810	869	941				446	0	446								
Zuidwest Drenthe (Dwingelderveld, Drents-Friese wold, Holtingerveld)	347	347	0	3.204	1.538	1.666				511	0	511								
Totaal Drenthe	1.361	855	506	12.288	5.898	6.390	0	0	0	3.572	0	3.572	0	0	0	0	0	0		
Overig natuurgebied																				
Nieuw Drostendiep	77	37	40	1.822	875	947				231	0	231				350	350			
Reest	302	145	157	42	20	22				120	0	120								
Totaal Drenthe	379	182	197	1.864	895	969	0	0	0	351	0	351	0	0	0	350	350	0		
Eindtotaal Drenthe	1.740	1.037	703	14.152	6.793	7.359	0	0	0	3.923	0	3.923	0	0	0	350	350	0		
Boscompensatie																39	16	23		

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Drenthe

Overijssel

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie								
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)			
Natura 2000-gebied																					
Aamsveen	154	75	79																		
Achter de Voort, Agelerbroek, Voltherbroek	324		324	502		502															
Bergvennen, Breckelen-kampse veld			274			274															
Buurserzand/Haaksbergerveen	1.249	625	624	1.624		1.624															
Enberts-dijkvenen				1.417		1.417															
Landgoederen Oldenzaal	578	290	288	763	563	200															
Lemselermaten				155		155															
Punthuizen/Stroothuizen				429		429															
Springendal/Dal van de Mosbeek				1.342		1.342															
Vecht Beneden Regge	4.410	2.200	2.210																		
Wieden/Weerribben	13.506	3.375	10.131																		
Wierdense Veld	419	419		784		784															
Witte Veen	312	150	162																		
Eindtotaal Overijssel	20.952	7.134	13.818	7.290	563	6.727	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	170	6	155		
Bos-compensatie																					

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Overijssel

Flevoland																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)
Natura 2000-gebied																					
Lepelaars- plassen	108	108	0																		
Totaal Flevoland	108	0	108	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0		
Overig natuurgebied																					
Greppelveld				115		5		61													
Grutteveld				58		58		0													
Ecozone pampus							45	0	45	45	0	45									
Nulderbroek	4	0	4																		
Bossen Oostrand	434	357	77																		
Laakse Slenk				130		0		0													
Reve-Abbert				250		0		0													
Harderbroek				150		0		150													
Harderbos	480	0	480																		
Groene Poorten Flevoland	17	0	0																		
Totaal Flevoland	935	357	561	703	63	211	45	0	45	45	0	45	750	0	0	0	0	0	0		
Eindtotaal Flevoland	1.043	465	561	703	63	211	45	0	45	45	0	45	750	0	0	0	0	0	0		
Bos- compensatie																				Niet van toepassing	

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Flevoland

Gelderland

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F			
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie			
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	
Natura 2000-gebied																						
Veluwe	4.358	1.989	2.369																45	1		
Binnenveld (Utrecht)																						
Landgoederen	310	135	175																			
Brummen																						
Wooldse Veen																						
Koren- burgervelen		0																	0,03			
Willinks Weust		10																				
Bekendelle																		0,3				
Stelkampsveld		18																				
Linge gebied / Diefdijk zuid			11															0,4				
Loevenstein		3	3																			
Rijntakken			22															4,4	4			
Sint Jansberg (Limburg)																						
Bruuk			11																			
Eindtotaal Gelderland	4.828	2.166	2.580	1.610	0	0	0	0	0	0	0	0	2.650	6	1.892	240	50	5				
Bos- compensatie																			120	20	16	

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Gelderland*

Utrecht																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)
Botshol	40		40	196																	
Kolland	23	23																			
Oostelijke Vechtplassen - Molenpolder	155		155														155		155		
Oostelijke Vechtplassen - Tienhoven	85		85																		
Uiterwaarden Lek	5																				
Zouweboezem	18		18	20		20															
Nieuwkoopse Plassen/Meije			57	57										35		35					
Oostelijke Vechtplassen - Maarsseveense zodden			110																		
Rijntakken			7																		
Eindtotaal Utrecht	326	23	298	390	0	77	0	0	0	0	0	0	35	0	35	155	0	155	7	0	7
Bos-compensatie																					

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Utrecht*

Noord-Holland																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)
Natura 2000-gebied																					
Duinen & Lage Land Texel	750			750	150	150											1	1	1		
Noord-Hollands Duinreservaat	55			55			117		82	8	17										
Eilandspolder	11			10												40	40				
Ilperveld, Vark-ensland, Oostzanerveld & Twiske	10			10	193	28	165		40												
Westzaan															30	30					
Kennemer-land-Zuid	40			40	25					42	42										
Oostelijke Vechtplassen	116			116	414	104															
Wormer- en Jisperveld & Kalverpolder															30	30					
Totaal Noord-Holland	982	0	981	782	282	165	157	82	8	59	42	0	100	100	0	1	1	1			
Overig natuurgebied																					
't Gooi	345			345													2	2			
Diemerbos, Purmerbos, Spaarnwoude en Geestmerambacht																327	200	127			
Totaal Noord-Holland	345	0	345	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	329	202	127			
Eindtotaal Noord-Holland	1.327	0	1.326	782	282	165	157	82	8	59	42	0	100	100	0	330	203	128			
Bos-compensatie																	31	0	19		

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Noord-Holland*

Zuid-Holland 1/2

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie								
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)			
Natura 2000-gebied																					
Duinen Goeree & Kwade Hoek																					
Voornes duin	103		81																		
Solleveld & Kapittelduinen	11	110		25	65																
Westduinpark & Wapendal			162																		
Meijendel & Berkheide			60																		
Coepelduynen																					
Kennemer-land-Zuid																					
Totaal Zuid-Holland Kuststreek	659	114	413	90	25	65	166	0	0	166	0	0	60	0	0	291	0	0			
Haringvliet																					
Krammer-Volkerak		23		160																	
Grevelingen		268		120																	
Hollands Diep																					
Biesbosch			76																		
Oude Maas																					
Voordelta																					
Totaal Zuid-Holland Delta	460	291	356	67	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Zuid-Holland 1/2

Zuid-Holland 2/2

Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie								
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)			
Natura 2000-gebied																					
Nieuwkoopse Plassen & De Haeck			2						15												
De Wilck																					
Broekvelden, Vettenbroek & Polder Stein			117																		
Boezems Kinderdijk																					
Donkse Laagten			15																		
Oudeland van Strijen																					
Totaal Zuid-Holland Veenweiden/-plassen	88	0	134	905	0	0	200	0	0	200	0	0	47	0	0	27	0	0			
Totaal Zuid-Holland	1.207	404	903	1.062	25	65	366	0	0	366	0	0	107	0	0	318	0	0			
Overig natuurgebied																					
							30			30											
Totaal Zuid-Holland	0	0	0	0	0	0	30	0	0	30	0	0	0	0	0	0	0	0			
Eindtotaal Zuid-Holland	1.207	404	903	1.062	25	65	396	0	0	396	0	0	107	0	0	318	0	0			
Bos-compensatie																2	0	0			

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Zuid-Holland 2/2

Zeeland																						
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F			
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie			
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	
Kop van Schouwen	623		615	789	789		25			25			200			1.862	1.066	796				
Manteling van Walcheren	18			735			15			15			567			65	1.235	596	500			
Yerseke en Kapelse Moer				437	50					10			400	50				24				
Oosterschelde	100	100					6									1.010		4				
Westerschelde & Saeftinghe			10																			
Grevelingen	10		10	10	10		2			2												
Eindtotaal Zeeland	751	110	615	1.971	849	0	48	0	0	52	0	0	1.167	50	65	4.107	1.686	1.300	4	0	0	
Bos-compensatie																						

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Zeeland

Noord-Brabant 1/2																				
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F	
	Verbetering kwaliteit		Hydrologische verbetering		Versnelling verwerving		Optimaliseren inrichting		Overgangszones		Overig kwaliteit		Boscompensatie							
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering		
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)		
Natura 2000-gebied																				
Biesbosch	43									32		30				50		50		
Bosschuizer-bergen				10																
Brabantse Wal	2.063	290	525	660	320	340	75			6		6	35			280	25	255		
Deurnsche Peel & Mariapeel	1.000	460	440	900	150	500	50			30						145	145			
Groote Peel	600	340	260	500						40										
Kampina & Oisterwijkse Vennen	1.055	155	695	2.245		2.245	5			206			550			150	100	50		
Kempenland-West	2.265	160	590	1.650	25	555	50			25		25				200	120	45		
Krammer-Volkerak	15	1	14										50			45	30	15		
Langstraat	82	65	17	5		5	5			157						1		1		
Leenderbos, Groote Heide & De Plateaux	2.248	840	1.260	187		73	65		65	564		65	504			30	5	25		
Loevestein, Pompveld & Kornsche Boezem	77		70																	
Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen	960	105	855	6.380	4.105	2.275	10		10	30	5	25	1.300			50		50		
Oeffelter Meent	42	18	24				5			28										
Regte Heide & Riels Laag	200		182	600		540														

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Noord-Brabant 1/2*

Noord-Brabant 2/2																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)	Opgave (ha)	Afgerond (ha)	Uitvoering (ha)
Natura 2000-gebied																					
Strabrechtse Heide & Beuven	2.000	1.100	370	700	50	110	250			262			16								
Ulvenhoutse Bos	210	110	100	300		235	25			25						1	1				
Vlijemens Ven, Moerputten & Bossche Broek	310		310	1.210	900	310	25			68			100		100	400		400			
Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	375	75	55			24		24	23		23					40					
<i>Nog niet naar natuur-gebieden toegerekende oppervlakte</i>				1.675									8.843								
Eindtotaal Noord-Brabant	13.545	3.719	5.697	17.092	5.550	7.188	589	0	99	1.496	5	174	11.398	0	100	1.392	426	891	811	2	113
Bos-compensatie																					

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie - Noord-Brabant 2/2

Limburg																					
Natuurgebied	A			B			C1			C2			D			E			F		
	Verbetering kwaliteit			Hydrologische verbetering			Versnelling verwerving			Optimaliseren inrichting			Overgangszones			Overig kwaliteit			Boscompensatie		
	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering	Opgave	Afgerond	Uitvoering			
	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)	(ha)			
Natura 2000-gebied																					
Bemelerberg en Schiepersberg																1	0	1			
Boschhuizerbergen	152	20	132																		
Brunssummerheide	4	1	3													0	0	0			
Bunder- en Elsloerbos	15		15																		
Geleenbeekdal	2	0	2													3	0	3			
Geuldal	118	17	102														2	2	1		
Groote Peel	0	0	0	89	31	58															
Kunderberg	96		96																		
Leudal	114	8	106																		
Maasduinen	941	86	841													33	22	11			
Mariapeel				13	2	11															
Meinweg	797	88	709																		
Noorbeemden	10	1	9													1	0	1			
Roerdal	62	27	35																		
Sarsven en De Banen	10	5	5																		
Savelsebos	9		9																		
Sint Pietersberg en Jekerdal	3	0	3																		
Weerter- en Budelerbergen & Ringselven	23	2	20	9	1	9															
Zeldersche Driessen	6	5	2																		
<i>Nog niet naar natuurgebieden toegerekende oppervlakte</i>	125	5	120	60	2	58										2.683	1.032	1.651			
Totaal Limburg (inclusief nog niet toegerekende ha's)	2.484	264	2.206	171	36	135	0	0	0	0	0	0	6	1	5	2.718	1.055	1.663			
Overig natuurgebied																					
IJzerenbos	0	0	0																		
Totaal Limburg	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0			
Eindtotaal Limburg	2.485	264	2.206	171	36	135	0	0	0	0	0	0	6	1	5	2.718	1.055	1.663			
Boscompensatie																29	0	29			

Tabel 10: Voortgang Programma Natuur per provincie – Limburg*

Bijlage 4**Voortgang Landelijke Bossenstrategie per provincie****Monitoring**

Het Rijk, de provincies en BIJ12 werken samen in een systematiek waarmee de uit te voeren maatregelen jaarlijks kwantitatief gemonitord worden. In deze systematiek zijn de gegevens voor bos binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN), de compensatie-opgave en de omvorming naar natuurbos opgenomen. De gegevens over bosuitbreiding buiten NNN zijn separaat uitgevraagd. De verwachting is dat deze vanaf komend jaar (2025) ook onderdeel wordt van de vaste systematiek. Revitalisering is ook nog niet meegenomen in deze systematiek omdat dit geen kwantitatief doel kent.

Bosuitbreiding binnen het Natuurnetwerk Nederland (NNN)

In 2021 zijn er met de provincies afspraken gemaakt over de verdeling van 15.000 hectare te realiseren bos binnen het NNN. Dit heeft geleid tot een indicatieve verdeling van 10.000 hectare. Als de realisatie binnen het NNN niet haalbaar blijkt, wordt gezocht naar mogelijkheden buiten het NNN. In [tabel 11](#) staan de reeds gerealiseerde hectares aangegeven.

Bosuitbreiding binnen NNN (in hectares)				
Provincie	2021	2022	2023	t/m 2023
Drenthe	0	36	75	111
Flevoland	0	50	0	50
Fryslân	6	0	0	6
Gelderland	69	27	27	123
Groningen	0	3	14	17
Limburg	4	0	11	15
Noord-Brabant	182	215	200	597
Noord-Holland	0	9	2	11
Overijssel	1	88	15	105
Utrecht	6	7	10	23
Zeeland	51	9	52	112
Zuid-Holland	8	0	0	8
Totaal	326	445	406	1177

Tabel 11: Bosuitbreiding binnen NNN**Bovenwettelijke compensatie**

In het Programma Natuur is € 210 miljoen gereserveerd voor het compenseren van ontbossing die heeft plaatsgevonden in het kader van de Natura 2000-beheerplannen (met terugwerkende kracht tot 1 januari 2017). Dit gaat om 3.400 hectare. € 41 miljoen hiervan is in 2021 verdeeld over de provincies, zodat zij de compensatie kunnen uitvoeren. In tabel 12 staan de gerealiseerde hectares aangegeven.

Om te borgen dat het areaal bos niet verder achteruitgaat, gaat de Omgevingswet boscompensatie verplicht stellen wanneer er wordt gekapt voor een natuurdoel. Daar is een wetsaanpassing voor nodig. De verwachting is dat deze wetswijziging in 2025 in procedure wordt gebracht.

Provincie	Bovenwettelijke compensatie (t/m 2023) (in hectares)
Drenthe	6
Flevoland	0
Fryslân	0
Gelderland	24
Groningen	0
Limburg	0
Noord-Brabant	0
Noord-Holland	1
Overijssel	14
Utrecht	0
Zeeland	0
Zuid-Holland	0
Eindtotaal	44

Tabel 12: Bovenwettelijke compensatie ontbossing

Bosuitbreiding buiten het Natuurnetwerk Nederland (NNN)

De ambities uit de provinciale bossenstrategieën zijn meegeincorporeerd in de provinciale gebiedsplannen die in het kader van het NPLG zijn opgesteld. In juni 2024 heeft het Rijk middelen toegekend aan de door de provincies voor reeds ingediende maatregelpakketten in het kader van de gebiedsgerichte aanpak. De resultaten zijn hiervan nog niet in de cijfers terug te vinden, maar de verwachting is dat deze middelen deels zullen worden ingezet voor de aanleg van nieuw bos, groenblauwe dooradering en revitalisering. Met het wegvalen van financiering vanuit het transitiefonds is er een groot risico dat de realisatie stagneert. In [tabel 13](#) staan de reeds gerealiseerde hectares aangegeven.

Provincie	Bosuitbreiding buiten NNN (t/m 2023) (in hectares)
Drenthe	2
Flevoland	30
Fryslân	0
Gelderland	90
Groningen	7
Limburg	4
Noord-Brabant	*
Noord-Holland	37
Overijssel	20
Utrecht	20**
Zeeland	4
Zuid-Holland	2
Eindtotaal	215

Tabel 13: Bosuitbreiding buiten NNN

* Provincie Noord-Brabant kon geen gegevens aanleveren voor bosaanleg buiten NNN.

** In de 9^e VRN heeft de provincie Utrecht bij Bosuitbreiding buiten NNN (71,4ha) ook de bomen-uitdeelacties meegeteld. Deze zijn er bij deze rapportage uitgelaten en daarom valt de gerealiseerde bosuitbreiding lager uit.

Meer natuurbos

In de bossenstrategie is de ambitie uitgesproken om de oppervlakte natuurbos met 10% (ongeveer 15.000 hectare) uit te breiden ten opzichte van het huidige areaal. In deze bossen staan de natuurdoelen in het beheer voorop. Het kan hierbij gaan om nieuw bos of (in veel gevallen) de omvorming van bestaand bos naar SVNL-bosnatuurtype N14 of N15 binnen het NNN. In [tabel 14](#) staan de reeds gerealiseerde hectares aangegeven.

Provincie	Meer natuurbos (t/m 2023) (in hectares)
Drenthe	106
Flevoland	48
Fryslân	6
Gelderland	86
Groningen	13
Limburg	8
Noord-Brabant	437
Noord-Holland	11
Overijssel	1.611
Utrecht	563
Zeeland	111
Zuid-Holland	8
Eindtotaal	3.007

Tabel 14: Meer natuurbos

Revitalisering

In 2022 zijn door de provincies plannen opgesteld voor revitalisering. Met een werkgroep wordt nu gewerkt aan het harmoniseren van deze revitaliseringssplannen. We verwachten in 2025 te kunnen rapporteren over de voortgang van deze doelstelling. De revitaliseringssenties zijn meegenomen in de provinciale gebiedsplannen en geven invulling aan de beleidsdoelen van het Klimaat-akkoord, de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Natuurherstelverordening. Met het wegvalen van financiering vanuit het transitiefonds is er een groot risico dat de uitvoering van de revitaliseringssplannen stagneert.

Landschapselementen en agroforestry

De bossenstrategie heeft de ambitie om te komen tot 10% groenblauwe dooradering van het landelijk gebied in 2050. Aan provincies is gevraagd om binnen de provinciale gebiedsplannen een inventarisatie te maken van het aanwezige

areaal landschapselementen. Vanuit de provincies is gaandeweg de wens gekomen om dit in een uniforme landelijke monitor te organiseren. De landelijke monitor wordt komend jaar met input van het advies monitoring Groenblauwe Dooradering (GBDA) van het Aanvalsplan Landschap verder uitgewerkt.

In de bossenstrategie is daarnaast ook de ambitie opgenomen om te komen tot 25.000 hectare agroforestry en 1.000 hectare aan voedselbossen in 2030. In de gecombineerde opgave van 2024 is voor het eerst het areaal agroforestry uitgevraagd. Er is in totaal 1.912 hectare agroforestry opgegeven, waarvan 309 hectare voedselbossen. Dit kan worden gezien als een eerste nulmeting. Vanaf 2025 zal de uitvraag verder worden verfijnd door een rapportage op perceel-niveau en per provincie.

LIJST VAN AFKORTINGEN

ANLb	Subsidieregeling voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer
EBS	EU-Biodiversiteitsstrategie
GBDA	Groenblauwe Dooradering (Aanvalsplan Landschap)
GBF	Global Biodiversity Framework
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
GLB-NSP	Nationaal Strategisch Plan GLB
IBO	Interdepartementaal Beleidsonderzoek Biodiversiteit
Index NL	Index Natuur en Landschap
IPO	Interprovinciaal Overleg
IRM	Programma Integraal Riviermanagement
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
LVVN	Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur
KRM	Kaderrichtlijn Mariene Strategie
KRW	Kaderrichtlijn Water
NAS	Nationale Klimaatadaptatiestrategie
MJPO	Meerjarenprogramma Ontsnippering
NBP	Natuurbeheerplan
NBSAP	Nationaal Biodiversiteits- en Strategisch Actieplan
NNN	Natuurnetwerk Nederland
NPLG	Nationaal Programma Landelijk Gebied
NURG	Programma Nadere Uitwerking Rivierengebied
PAGW	Programmatische Aanpak Grote Wateren
PBL	Planbureau voor de Leefomgeving
SVNL	Subsidieverordening Natuur en Landschap
Svl	Staat van Instandhouding
VHR	Vogel- en Habitatrichtlijn

COLOFON

Dit is een uitgave van het Interprovinciaal Overleg (IPO) en het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN). Deze uitgave is tot stand gekomen met ondersteuning door BIJ12.

Refereren aan de Voortgangsrapportage Natuur kan als volgt: IPO en LVVN (2024), Tiende Voortgangsrapportage Natuur, Den Haag

IPO - HUIS VAN DE PROVINCIES

Herengracht 23
2511 EG Den Haag
070 888 1212
www.ipo.nl

BIJ12

Leidseveer 2
3511 SB Utrecht
085 486 22 22
www.bij12.nl

MINISTERIE VAN LANDBOUW,

**VISSELIJ, VOEDSELZEKERHEID
EN NATUUR**
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag
070 379 8911
www.rijksoverheid.nl/lvvn

VORMGEVING EN EINDREDACTIE:

Gloedcommunicatie

FOTOGRAFIE:

Jelger Herder (cover), Sandra Binken (p.6), Pixabay/Michelle da Costa Gomez (p.9) en Beeldbank van de Leefomgeving (overige foto's)

Den Haag, november 2024